

BAJAI HONPOLGÁR

2007. június

XVIII. évfolyam 6. (200.) szám

Ara: 200 Ft

Jelenet az 1963-ban készült *Pacstrta* című filmből. A fűszereplők Sárszeg (Bajai) főterén

Kétszázadszor

Igen, júniusi lapszámunk 200. a sorban. A próbaszám 1989 decemberében, az 1. szám 1990 februárjában jelent meg. Azóta 17 és fél év telt el...

A történet azzal kezdődött, hogy Csiba Gyula, az Ortutay Gyula (ma Újvárosi) Általános Művelődési Központ egykori igazgatója a dr. Richnovszky Andor vezette helyi tudományos koordinációs bizottság egyik őszi ülésén jelezte, szívesen látná a tudós testület tagjainak írásait az iskolájában éppen újra induló lokálpatrióta lapban, a Bajai Honpolgárban. Kérését egyetértéssel fogadták a jelelévők, közülük néhányan a szerkesztőbizottság tagjaivá váltak.

Közel két évtizedes működésünk alatt természetesen sokféle nehézség adódott. Volt, hogy pénz nem volt (emiat 1995 első kilenc hónapjában nem is jelent meg a lap), és volt, amikor írásokban szűkölködünk. Kritikai hangokból, kritikus megjegyzésekből viszont sosem volt hiány, és ez így van jól. Van, aki a régi Bajáról szóló írásokat igényli, és van, aki napjainkról szeretne többet olvasni. Van, aki újabb arcok megjelenését, új szerzők írásait várja. Rögtön hozzáteszem: mi is! Az újság nyitott: igényes, a lap koncepciójába illő mondanivalójával bárki megjelenhet benne. A koncepcióról annyit: a napi politikától távol tartja magát az újság, és a

tárogatásoknak köszönhetően hirdetések sincsenek benne. Szlogenünk kezdetben így szólt: Független Város- és Környezetvédelmi Lap, később Városetörténeti és Környezetvédelmi Lap lett a megjelölés. 2004 óta nincs szlogen, az újság bajláltságát területileg és szellemileg is tágabban értelmezzük. Ezért olvashatók mostanában cikkek a közeli településekről, és ezért adunk helyet időben és térben távolabbra számíró írásoknak is.

Ami pedig lapunk szellemiségét illeti, úgy érezzük, nem változott az évek során: a humanizmus szépséges eszméjét igyekszük éleszgetni és erősíteni.

Schmidt Antal

Szent Antal-napi események Baján a XVIII-XX. században

A római katolikus templomok védőszentjének és felszentelésének ünnepe (dedicatio ecclesiae) nem tartozik a zárandókat (peregrinatio) értelemben használt búcsú, búcsújárás fogalomkörébe. A magyar nép mégis búcsújának nevezi mindkettőt. Az egyes települések templombúcsúin a környező falvak népe gyakran kereszt alatt, kőmenettel érkezik, ez a körülmény az, ami alkalmanként zárandókatra, a kegyhelyen eltöltött időre emlékezteti a templombúcsú résztvevőit. (Bálint Sándor-Barna Gábor: *Búcsújárás magyarok. A magyarországi búcsújárás története és néprajza*. Budapest, 1994.)

Baján a Barátok templomáért emlegetett ferences templom patrónusa Pádai Szent Antal. A szóban forgó szent az árva, a foglyok, a hajótöröttek, a terhes és a megdő nő, a beteg gyermekek, az üvegek és az újonok védőszentje. A művészetben Szent Antalt Ferenc-rendi öltözékben ábrázolják egy könyvvel, lánccal, szívvel, liliummal és a gyermek Jézussal.

Az alábbiakban röviden tekintünk át életének több állomásait!

1195-ben előkelő, vallásos szülők gyermekéként látta meg a napvilágot Lisszabonban, ahol Fernando (Ferdinánd) névre keresztelték. Szüleitől mély vallásosságú, egyeneselkűségű örökölt, és tizenöt éves korában belépett szülővárosának São Vincente de Foré nevű ágostonos kanonokrendi kolostorába. Szüliáram elhatározta, hogy meghal a világnak, és csak Istennek él. Amikor azonban kolostora belesodródott a II. Alfonz portugál király és a portói püspök közti viszályba, és kortársai sokat zaklaták politikai tervekkel, szülővárosát elhagyta kényszerűen. Áttelepült a coimbrai Santa Cruz kanonoki kolostorba, ahol zavarlatlan békeséggel keresett a teológiai tanulmányokhoz és a papságra való felkészüléshez. Útkeresésében két esemény hozott végleges fordulást. Az egyik, hogy a Santa Cruz konventbe hozták az első ferences vértanúk holttestét, akik Marokkóban lettek halálraítélve. A másik pedig, hogy találkozott azokkal a közeli – Santo Antonio dos Olivais nevű – kicsi rendházból való testvérekkel, akik a kolostor ajtajánál almszintet koldultak. Ezen események miatt született meg benne a vágy, hogy a szegények közöttiségében éljen. Marokkóban háttérőnként működött, de súlyosan megbetegedett. Hajóját

Szicíliaba sodorta egy heves vihar, ezt követően Itáliában tevékenykedett. 1231. június 13-án Padova mellett, Arzellában halt meg. (Diós István (szerk.): *A szentek élete*. Bp., 2001.) Mindössze tizenkét hónappal a halála után szentté avatták.

Szent Antal tisztelete általános az egész világon, június 13-ának legjelentősebb megünneplése Magyarországon mégis a római katolikus bonyevác és solnoki hívek által felkeresett településeken volt: Bácsban, Szabadkán, Móbácson és Baján. A szakirodalomból tudjuk, hogy egykor a Szent Antal-napi búcsúk alkalmával a sokakos és a bonyevácok élő csikót, borjút, bárányt vagy malacot vittek ajándékként a ferences kolostoroknak. A természetbeni adományokkal fejezték ki hálájukat a Ferenc-rendi szerzeteseknek. A hívő állattartó gazdák a felajánlással Szent Antal áldását remélték állataikra a betegségek ellen. A felajánlott állatokat a hívek sok esetben megszabott éron visszavásárolták a zárandóköltől. (P. Uyi Bernárdin: *Sokakos-bonyevácok és a bonyvák ferences története*. Budapest, 1942.)

Néprajzunkatöként megrögzöttan néprajzi módszerekkel, interjúkészítéssel utánajárni a XX. század közepi Szent Antal-napi búcsúk történéseinek. Bevallom, nem sok sikerrel jártam. A ma 70 éves, jó emlékeztető bajai lakosok 1937-ben születtek, tehát a '40-es években gyerekeskedtek, az '50-es években csaperedek. Kevés dolog él emlékeztetőben az egykori június 13-i eseményekről. Mivel az egyházi ünnepekről szerettem volna minél többet megtudni, először a ferences Historia Domus bejegyzései tanulmányoztam, majd a Misszionaryunkról elnevezett bajai iskolánövérk háztörténetét vettem a kezembe, és belelapoztam a XX. század eleji bajai sajtóba is.

Szent Antal tiszteletéről a bajai ferencesek háztörténetében az első bejegyzés 1765. június 5-i dátummal találjuk. Akkor jegyezték fel, hogy „Elkészült a kriptá, és befejeződött a nagy oltár építése; a konventuális mise után az Oltáriszentséggel méltó ünnepélyességgel áthelyezték a Szt. Anna-oltártól, valamint Szt. Antal kedves képe is megszokott helyére került.”

Még abban a hónapban Lendvai János hí katolikus három székelt adott Szent Antal tiszteletére az „Obszerváns Kisebbsé Testvérek bajai templomának”, mégpedig

az istentiszteletet végző „szerpap és az alszerpap részére, melyeket csak a nagyobb ünnepeken tesznek ki.”

A következő adat 1791. márciusi, amikor „Postalich Gergely atyának, a konventi tényleges előjárójának gondoskodásából és buzgólkodásából elkészíték építeni Pádai Szt. Antal nagy oltárt, melynek alapkövét ugyanez az előjáró rakta le. Ennek a kegyes hátnak adott lehetőséget, melyet a jámboraitban elhunyt Pavianovich Julianna kiasszony 649 Ft 2 kr összegben Szt. Antal oltárára ajándékol hagyott. A szerződést a köffarsóval, a köfmlves mesterrel és az asztalosnál 1160 Ft-ra kötötték.”

Mint fentebb említettem, a szakirodalom úgy tartja számon, hogy a Szent Antal-nap megünneplése elsősorban a délszláv népekhez köthető, a bajai ferencesek háztörténetéből azonban azt is megtudjuk, hogy a német hívek a Barátok templomában már a XVIII. század végén anyanyelvükön hallgathatták Isten igéjét. 1779. június 13-án jegyezték fel, hogy az ünnepi misét Bajalich Antal bezdéri plébános végezte, a magyar szentbeszédet Tamásy György szintűi esperes-plébános, a németet Benjokák József, a bajai plébánia adminisztrátora, a bonyevácot pedig Németh János vasúti plébános tartotta.

Az 1822. esztendő csapadéktelen júniusában a kiszáradt földön szinte semmilyen munkát nem lehetett elvégezni, így Baja környékéről hatalmas tömeg jött össze Szent Antal tiszteletére. A szentbeszédet 10 órákor bonyevác nyelven Lukacsich Imre katymári kiplán kezdte, utána Bartók Mátyas és Klassonovich Marián bajai káplánok magyar, illetve német nyelvi prédikációja következett.

1824. június 13-án, az előző éjszakai nagy vihar miatt, és mert több helyen volt Szent-bárómság ünnepe a templom bőcsje, a hívek kis számmal jöttek össze, így kevés almszóna jött össze. 1831-ben már nagyon sokan megjelentek Szent Antal ünnepein, de mint fejlegyezték, az almszóna évről évre kevesebb. (Kapos Nándor-Kőbgyi Mihály: *A bajai ferencesek háztörténete I. 1694-1840*. Baja, 2000.)

A bajai Ferences szegénygondozó nővérek a szegényeket Szent Antal napján börtök idöben a szerzetesház folyosóján, szép időben pedig a kert széles útján, a geszte-

nyefűk árnyéka alatt látták vendégül. Háztörténetikben olvashatjuk, hogy 1933-ban „A Szeretethez borszá folyosóján fehérrel terített, virágos asztalok várták meghívott külső szegényeket, kik körülbelül 100-an el is jöttek, s jóízűen fogasztották el az izletes ebédet, amelynek végén még a bor és dohány is kijárt – sőt az asszonyféleknek még cukorkák is. A felszolgált bort a városi urak adták össze nagylelkűen: azzal a kérelemmel, hogy neveiket tartsuk titokban. A Szt. Antal-napi költségeket fiztessz. P. Miklós ferences házfőnök Atya 110,- P kegyes adományából fedeztük, s így azok Szt. Antal-napi megvendégeléséről is gondoskodhattunk, kik betegségük miatt személyesen nem jelenhettek meg. Ezek részére húst és fehér kenyert juttattunk otthonukba. Szeretlakománkat a polgármester úr kitüntette látogatásával. Temonovics József kórházi lelkész úr dísznemeji beszédet tartott az asztalnál ülőknek, s meleg, közvetlen szavakkal mutatót rá arra, hogy akik a szegényekkel foglalkoznak, őket gondozzák és anyagiakkal segítik, nem könnyöradományt adnak, hanem szeretetlakomában részesítik. A külső gondozónővérek fáradhatatlan buzgalommal segédkeztek a szegények ebédjének felhasználásában, és kedves ferences dalokkal emelték az ünnepi lakoma fényét.”

1938-ban, Szent István halálának 900. évfordulóján és az Eucharisztikus Világkongresszus évében szintén „dús lakomával” ünnepelték Páduai Szent Antalt. A Ferenc-rend ez évben is hozzájárult 120 pengővel a lakoma kiadásához. Körülbelül 300 rászoruló kóstolhatta meg az izletes falatokat és az adakozókedvű városlakók borít. Dr. Bernhart Stándomá, a polgármester felesége kiáltnyáival jelent meg az eseményen, ahol „élvezettel szemléltek a mohó lakmározókat”. E napon, vagyis június 13-án robogott be Bajára az Aranyvonat Szent István Jobbjával. Az állomá-

son a szeretethez nővérei és az „egész város lelkes közönsége fogadta hódoló tisztelettel a szent ereklyét.”

1939-ben Szent Antal napján négyezer emberre készült: csontleves zöldborsóval és tarhonyával, pörkölt nokedlivel és káposztasalátával, mákos és lekváros bejgli, cserszanyra. A vendégek cigányzene mellett fogyasztották el az ebédet, melyet a helybeli vezető „banda” játékonyságból játszott nekik.

A bajai Ferences szegénygondozó nővérek 1943-ban június 14-én, pünkösdhétfőn tartották meg a szokásos Szent Antal-ünnepeiket. A parkban fehér abrosszal terített asztalok várták a vendégeket, akik jöttek is, szép számmal. A menü izletes húsleves, sertéspörkölt volt. Desszertként mákos kalácsot, cserszanyét és cukorkát osztottak. A káros szenvedélyek hódolóinak dohányt adtak, és még sör is került az asztala Rispók sörgyáros jóvoltából. (Merk Zsuzsa–Rapcsányi László (szerk.) *Szent Ferenc leányai Baján. Háztörténet 1929–1948. A bajai Ferences szegénygondozó nővérek feljegyzései.* Baja, 2003.)

A korabeli sajtó szökevénye ellenére szintén tartalmaz apró adatokat június 13-áról. A *Bajai Közönség*-ben 1901 júniusában így írtak Szent Antal napjáról: „A nevezetes napra az egész vármegyéből sereglett ide a sok bunyevác, sokács és német styafi. Már a megelőző napon is csak úgy hallámszott az utcákon a sok idegen. Volt a bucsú vendégei között sok olyan, aki jobban meg tudta bámulni Baja épületeit, mint mi Párist. Igen sokan meglátszott, hogy a tanyáról csakis minden Szent Antal napján jött be a városba.”

A *Független Magyarország* egyik, 1922. évi június 14-i száma a letűnt idők búcsúit emlegeti. „A barátok templomának ma van a bucsu napja. A városban idegenek járnak-kelnek, a templomban átjatos hívők imádkoznak, a Főteret vásáros sátrak lepik el.

De hol van a régi Szt. Antal napi bucsúkné, elevenége, sokasága? A mai bucsu a régiekhez képest egy csendes betűváros-hoz hasonló. Milyen más, mennyivel mozgalmassabb volt az ezelőtti Szent Antal napja Baján!

Messze földről sereglettek ide az emberek. A beszűlő koraknak, a vendéglők mind zsúfolásig telve voltak idegenekkel, a városban hullámszott a sokaság, Szabadkáról, Alsóbácskából jöttek ide az emberek.”

A nagy néptömeg összerendezését kihasználta a „szarkák” is. 1922-ben Bacsnai és Páncsics aranyművesektől több ezer korona értékű arany ékszert loptak el. Többek között a búcsúban kelemű filbevalókat. Altman, Rosenfeld, Morgenstein és Deutsch piaci kőszédőtől egy-egy vég vásznat loptak el a madarai tolvajbanda. (*Független Magyarország*, 1922. június 17.)

Az I. világháború előtti búcsúk hangulatáról mi már csak fantáziálhatunk. „Más esztendőben, a régi, aranyos békekorban, a mikor még nem rabolták el tőlünk Bácska nagyobb részét, amikor még Szabadka, Zombor és Regőce nem esett túl a határon, amikor Baja még nem került le az ország véghatárra, akkor eleven, mozgalmas volt itt Baján az élet. Jöttek a szép bunyevác menyecskéik a nagy lázásokkal a nyakukban Szabadkáról, Zomborból, Alsóbácskából. Eleven élet hullámszott minálunk ilyenkor. De jött Trianon, elrabolta tőlünk Bácska majdnem egész részét és itthagytak nekünk egy csonka vármegye darabot. És most csendes, majdnem zajtalan a bajai Szent Antal napja.

De hiszünk egy Isteben, hiszünk Magyarországot feltámasztásban és hiszünk, hogy lesz még olyan Szent Antal napja Baján, amikor itt lesz Szabadka, Zombor, Regőce, Béreg és egész Bácska népe.” (*Független Magyarország*, 1923. június 14.)

Kothencz Kelemen

„Eb ura fakó! József császár nem királyunk többé!”

300 éve ült össze az ónodi országgyűlés

A nyolc évig tartó Rákóczi-szabadságharc eseményei közül talán egy sem ritka meg annyira a kortársakat, mint az 1707. május 31. és június 18. között lezajlott ónodi országgyűlés. A Habsburgok és a magyar rendek közötti korábban is voltak feszültségek, olykor fegyveres összecsapásokba is torkolló konfliktusok, ám ezek addig soha nem vezettek el az uralkodóház

trónfosztásához. Talán ezért van az, hogy sok kortárs emlékezetében sok véres csata vagy vöröstrom leírása néhány sárba sűrűsödik össze, míg az ónodi gyűlésről többen is részletesen megemlékeznek. Többek között e visszamemlékezések segítségével kísérletet meg mostani írásunkban felidézni az éppen 300 esztendővel ezelőtti eseményeket.

Előzmények

A régebbi „kurucos” magyar történetírás gyakran hajlamos volt az 1707-es évet és az ónodi országgyűlést a Rákóczi-szabadságharc csúcspontjaként értékelni. E nézet mellett azt szokás felhozni, hogy ez volt az az esztendő, amikor katonai sikereiknek köszönhetően a kurucok csaknem egész Magyarországot és Erdélyt

egyszerre birtokolni tudták, s ez reményt adhatott a felkelés sikeres befejezésére. Valójában azonban 1707 rendkívül nehéz esztendő volt II. Rákóczi Ferenc fejedelem és hívei számára. Az esztendő harci sikerei nagyrészt annak voltak köszönhetőek, hogy I. József császár (1705-1711) a szabadságharcok egyidejűleg zajló ún. spanyol örökösödési háború (1700-1714) itáliai frontján kívánt végső döntést kiharcolni, és emiatt haderejének nagy részét a magyarországi hadszínterén nem vehette be. (Az a szabadságharc szinte minden nyílt ütközetében kiderült, hogy a komoly harc tapasztalatokkal nem bíró, gyakran figyelmeztelen katonák hadserege nem alkalmas a reguláris császári haderő legyőzésére; legfeljebb portyázásokkal, gyors rajtaütésekben tudott eredményeket elérni.) Ugyanakkor az elhúzódó háború komoly gazdasági nehézségeket okozott Rákóczi hívei számára, hiszen a kuruc hadsereg felszerelését és ellátását – a XIV. Lajos francia király által küldött segélyek mellett – a magyarországi vármegyéknek kellett volna finanszírozzák, ezek azonban a megnövekedett terhek miatt a kimerülés szélére kerültek.

Nem véletlen, hogy Rákóczi és I. József már 1706 folyamán hajlandóknak mutatkoztak arra, hogy tárgyalások útján rendezze a dinasztia és Magyarország viszonyait. (Az apjához, II. Lipóthoz képest a magyarokkal szemben elvagy engedelményebb József azért hajlott a békétárgyalásokra, mert a nyugati fronton megszerződés áttűt katonai fény elérééhez szüksége lett volna a Magyarországon lekötött 20-30 ezer főnyi hadseregére is.) A két fél így – holland és angol közvetítéssel – fegyverszünetet kötött, és 1706 júniusában Nagyszombatban békétárgyalások kezdődtek a császár és a fejedelem képviselői között. A több mint egy hónapos tárgyalásokon azonban nem sikerült megegyezni, ugyanis a magyarok – Bercsényi Miklós javaslatára – ragaszkodtak az Aranybulla 1687-ben elűrtől elrendelt jogának visszaállításához, valamint a (Rákóczi által vezetett) Erdélyi Fejedelemség önálló államiságához. A császári udvar viszont Rákócziinak a politikától való visszavonulását szerette volna elérni (cserébe német birodalmi fejedelemséget ajánlottak neki). A tárgyalások végül eredménytelenül értek véget, és a háború folytatódott. A következő hónapokban a kurucok ugyan több harci sikert értek el, ám ez sem terelthette el a fejedelem figyelmét a gazdasági nehézségekről, amelyet a parasztság megnövekedett terhei, az általa kibocsátott rézpénz (a libertás) inflációja

okozott. A kuruc állam Gazdasági Tanácsa azt javasolta, hogy a rézpénz be kellene vonni, és helyette jó nemesfémpénzt verni, ám ez csak a főurak és a klérus anyagi hozzájárulásával tűnt lehetségesnek, és félmeztelt az általános adókötelezettség bevezetése is, amelyet azonban heves ellenkezés fogadott a nemesség részéről.

Rákóczi újabb adóügyi, hadsereg-szerzési és gazdasági rendeletei ellenkezést szültek, és sok vármegyében elkeseredést váltottak ki. Több vármegye közös gyűléseken tiltakozott az ellen, hogy új terheket és „büntetéseket” szabjanak ki rájuk, és leszögezték: az ország jövedelméről csak országgyűlés dönthet. Rákóczi a rendek megkérdezése nélkül nem vezetett több pénzt. Ezen túl azt is kifejtették, hogy a nemesség több terhet már nem tud viselni, jobbágyokról a katonaság javára nem mondhatnak le (ráadásul a jobbágykatonáknak Rákóczi korábban felszabadítást ígért). Rákóczi és köre előbb kemény kézzel, majd racionális érvekkel igyekezett megfogni a vármegyék ellenállását (ezzel függ össze Forgách Simon grófnak, a reguláris hadsereg parancsnokának beötörzése is), ám az ellenkezés csak erősödni kezdett. Az ellenállás fő fészket Turóc vármegye jelentette, amelynek vezetői körlevegelték a szabadság és országgyűlés jóváhagyásával dönthet. Miután a köznemesség a következő hónapokban sem sikerült lecsillapítani, Rákóczi végül országgyűlés összehívása mellett döntött. Nem volt azonban könnyű helyzetben: a nemesség nagy része rendi kiváltságainak védelmében kívánt sikra szállni, míg a szintén követséget küldő – nagyrészt jobbágyi eredetű – katonaság a rendi költöztetések további megfontolását és a jobbágyi származású katonák felszabadítását szerette volna elérni.

A gyűlést Rákóczi eredetileg 1707. május 1-jére hívta össze, de a nagy árúvek miatt a követek csak nagyon lassan gyűltek össze. A Borsod megyei Ónod település erődítményét ebben az időben főleg katonai szállásként használták, ugyanis 1688-ban a török elleni felszabadító háborúk során annyira szétlőttek, hogy védelmi célokra már nem volt alkalmas. (A települést a Rákóczi család a 16. század óta birtokolta.) A nagy víz miatt alig lehetett megközelíteni Ónodot, így végül az or-

szággyűlés helyszíné a szomszédos körömi mezőre tevődött át. A lassan gyülekező rendek egymás közt megbeszéléseket folytattak sereimük ügyében, és megkezdte munkáját a kuruc államot irányító szenátus is, amelyet a fejedelem ezzel bízott meg, hogy foglalkozza az a gyűlés elé terjesztendő proposíciókat (előterjesztéseket). A gyűlésnek három lényeges programja volt: a gazdasági nehézségek leküzdése, a hadsereg és az államszervezet megerősítése, valamint a Habsburg-ház trónfosztása. (Ez utóbbit azonban a gyűlés kezdetekor még titokban tartották.) A „detronizáció” elsősorban a szabadságharc külföldi támogatása miatt lett volna fontos, ugyanis katonai segítség fejében felajánlhatták volna az ország koronáját valamely katonai segítségét nyújtó idegen dinasztának. Másrészt Rákóczi fő támogatói, az egyköténi megjelölésen készülő politikát folytató XIV. Lajos is a Habsburg-ház trónfosztásához kötötte a fejedelem hivatalos szövetségének való elismerését. (Bár a Habsburgokkal háborúban állt, magyarországi uralmukat törvényesen tekintette, s Rákóczi azt sem egy önálló állam vezetőjének, hanem egy uralkodója ellen lázadó főurak tekintette, aki alkalmas lehetett az ellenség háttérjének gyengítésére. Szövetséget kötni azonban vonatkozott vele, ráadásul 1704-es hőcsütői vereségét követően a spanyol örökösödési háború hadszínterén is távol kerültek Magyarországtól.)

Végül a gyűlés ünnepélyes megnyitására 1707. május 31-én reggel 8 órakor került sor, amikor Teleszky István egri püspök köszöntötte az Erdélyből (ottani fejedelemségtől) érkezőkkel, majd a gyűlési felhívásról beszámolókat hallgatta meg, és a „szövetséges rendeket”.

Az országgyűlés eseményei

Az önnöi gyűlés meglehetősen feszült hangulatban kezdődött. Rákóczi mindjárt az első napon felröpt a vármegyék késedelemes megjelenését, és a maculástól távolmaradókra nemesek esetében 400, mágnások és főpapok esetében 800 forint bírságot vetetett ki. Június elején a fejedelem beszámolt a békétárgyalásokról, és kijelentette, hogy „a német főúrak aljas lelkületű, máson nem tőri a fejét, mint kijáratásunkon és cselvetésen”, majd visszautasította a szervezkedő megyék vádjait. Közölte, hogy a háború a régi utakon nem lehet folytatni (ugyanakkor az említett okokból a békekötés sem lehetséges), ezért azt javasolta, vitassák meg a hadsereg fizetésének módját, amelyre hamarosan javaslatot is tett. A rendek a proposíciók

rendi-vármegyei ellenék kedvét is a további heves vitáktól. A rézpénz ügyében a következő napokban végül az a döntés született, hogy az érmék értékét 60%-kal csökkentették, és 2,2 millió forintot hagytak belőle forgalomban. A hamisítások elkerülése végett az érvényben maradt pénz Szűz Mária képével rendeltek felülbélyegezni. (Még arról is rendelkeztek, hogy amennyiben valamilyen kereskedő vonakodna az új pénzt elfogadni, javait foglaltassák le, elrettentő példaként pedig bomlokára süttették rá az érmét!) A fejedelemnek udvartartási cölökre 100 000 tallért, Bercsényi főmarsallnak 50 000 tallért ajánlottak fel.

A országgyűlés rendezte az adókievés ügyét is. Az új adórédet a fejedelem szóhasználatát után „közönséges teherviselésnek” (közteherviselésnek) nevezték el. (A szóösszetétel ebben a formában ekkor használták először Magyarországon.) A gyűlés 6. végzése az adó alapjávi a porta helyeti a jövedelmet tette meg. Az adót a jövedelmi alap egységei, az ún. cikák alapján kellett fizetni. Mindenki köteles volt alvetni magát a megvételért és városonként kiküldött díctörök összeírásának, amely alapján az adó mértékét kiszabták. Az adó fizetése alól a nemesek sem mentesültek; igaz – hasonlóan a katonához –, ők személyük után nem, csak vagyoniuk után adóztak.

A közbjötti pünkösdférfő után az országgyűlés június 13-án folytatta munkáját. Ezen a napon előbb megválasztották a törvényekké szövegére kiküldendő bizottságot, majd sor került a fejedelmi előterjesztés azon részére, amely több a legnagyobb visszhangot váltotta ki. Rákóczi beszámolt az ország belállapotáról, a Habsburgokkal folytatott békealkudozásokról, és megállapította, hogy az ausztriai ház áskálódásai az országnak nem javát, csak kárát okozzák. Hézt azt javasolta, hogy uralmát jelenték ki megszüntinték, és József királyságról „abrennuntiót tegyenek”. Már Rákóczi szavai is mély benyomást tettek a rendekre, ám az utána felszólaló Bercsényi tízes szónoklata még inkább lázba hozta őket. A tömeg visszhangozta Bercsényi beszédének mára szállóigévé vált utolsó szavait: „Eb una fákó! Mai napságtól fogva József nem királyunk, abrennuntiólív mindenekben elenne. Inkább egy óra alatt elveszünk, semmint örökös jobbágyokká viseljünk, mely félkültásunkat konfirmáljuk a konföderációra letett hitünkkel, az ország pedig mondassék interregnumnak mindaddig, megen más országgyűlés

alatt királyt nem választunk.” A trónfosztó irat (az országgyűlés II. cikkelye) részletesen indokolja a detronizálást az ausztriai ház szarnokságával szemben. A világ népeinek manifesztum formájában is tudomására hozott interregnum vagy visszhangot keltett szerte Európában. A Magyarországon is vitákat kiváltó döntés védelmében írott rópiratában Vay Ádám a következőket írta: „A népek nem avégre teremettek, hogy a fejedelem nagyvágyásainak szomorú multságai legyenek; hanem a fejedelem a népek boldogulásáért és békeségéért állítanak elő és mindenikének csak Istennek kell cselekedeti céljátul lenni: akármilyen vélekedéssel legyen is efelől a magyarok elensége.”

Az országgyűlés ezután már csak csekélyebb jelentőségű ügyekkel foglalkozott. Ezek közül a legfontosabb a hadiszabályzat (Regulamentum Universale) elfogadása volt. Nem sikerült ugyanakkor törvényben szabályozni a jobbágykatonák társadalmi szabadságát, mert a földesurak tervezett állami kártalanításához az anyagi feltételek nem álltak rendelkezésre. Június 20-án Erdély követői az ország sátorában bejelentették, hogy csatlakoznak a magyar konföderációhoz.

Az utolsó napokban szabadon bocsátották a fejedelemről bocsátott két töröci nemeseket. Végül június 22-én II. Rákóczi Ferenc ékes szónoklattal zárta be az országgyűlést, amely 15 tárgyalási nap alatt összesen 24 törvénycíkkelyt alkotott. A rendek végül a Te Deum Laudamus énekével vétek búcsút az ónodi országgyűléstől.

Esélyek Ónod után

Rákóczi várakozásai az országgyűlés után nem váltak valóra, ráadásul a hadi helyzet hamarosan kedvezőtlenre fordult. Rabutin császári tábornok még 1707 őszén – ráadásul csata nélkül – elfoglalta Erdélyt, amely ezután többé soha nem került a kurucok kezére. (Az ottani nemesek nagy része vissza is a császári hűségére.) 1708 augusztusában Rákóczi trencsényi csatavesztése pedig katonai értelemben megpecsételte a szabadságharc sorsát, a kurucok által ellenőrzött terület Felső- Magyarországra és annak alföldi előterére zsugorodott össze, és a harcok csak 1711-ben zárultak le, az nagyrészt az időközben kitört országos méretű pestisjárványnak és a császári haderő halogató stratégiájának volt köszönhető. (Az új labaco főparancsnok, Pálffy János nem kívánt megsemmisítő vereséget mérni a kurucokra, hanem békes rendezésre törekedett.)

A trónfosztást követően a fejedelem egy ideig bizott abban, hogy a magyar trón fejében sikerül idegen támogatókat szereznie mozgalmainak támogatására. (Így Rákóczi esetlegesen magyar királysága fel sem merülhetett.) Első jelöltje a magyar trónra a nemrégiben trónját veszített II. Miksa Emánuel bajor trónörökös volt; ő azonban csak francia katonai támogatás esetén lett volna hajlandó elfoglalni Magyarországot trónját. XIV. Lajos azonban – korábbi ígéretével ellentétben – még a „rebellis” Rákóczi hivatalos szövetségesként való elismerésére sem volt hajlandó, nemhogy komoly katonai segítségre. 1709-es malpauet-i veresége után pedig a kurucok anyagi támogatását is beszüntette, hogy jobb feltételekkel köthessen békét a Habsburgokkal. A bajor elutasítást követően Rákóczi Frigyes Vilmos porosz trónörökösét (a későbbi porosz királyt) hívta meg a trónra, csakhogy ő egy Bourbon-ellenes szövetség tagja volt. A trencsényi csatavesztés azonban az ő Magyarországra érkezése elől is elvágta az utat. Ezután a kuruc diplomácia egyetlen reményét L. (Nagy) Péter orosz cár támogatása jelentette volna (vele Rákóczi 1707 szeptemberében szövetséget is kötött), de svédekkel évek óta harcoló uralkodó végül nem adott érdemes támogatást a kurucoknak. A szabadságharc hanyatló szakaszába lépett, és nem is lehetett esélye a helyzet megfordítására.

Az ország gazdaságilag is kimerült, ráadásul a pénzürmást az ónodi döntésekkel sem sikerült megállítani, a kilátódi kereskedők pedig a fenyegetések ellenére sem akarták a rézpénzt elfogadni. Az általános adózást sem sikerült érdemben megvalósítani, így a kurucok lényegében felélték tartalékaikat. A fejedelemet és a szabadság ügyét tömegével hagyták el egykori hívei is, így nem csoda, ha Rákóczi környezetében is egyre többen hajlottak a megegyezésre. A végül 1711-ben megkötött szatmári béke ugyan helyreállította a Habsburgok uralmát Magyarországon, de számos olyan problémát orvoslott, amelyek annak idején a szabadságharc kitörését okozták. Az ónodi országgyűlés mégsem tekinthető hiábavalónak, hiszen az udvarhó magyar nemességét és a Habsburg-kormányzat egy részét is meggyőzte arról, hogy a magyarokkal történő megegyezés a birodalomnak is elemi érdeke. Így a rebellis magyar nemesség elkerülhette a cseh nemességnek a gyászos emlékü felbérlegi csata utáni sorsát, sőt a birodalmon belül tekintélye is emelkedett valamelyest.

Dr. Mayer János

Bajai Arcképcsarnok

Dr. Rajk (Reich) Aladár

(1871-1915)

Baja város kereskedelmi életében fontos szerepe volt a Reich családnak. A páksi születési Reich Farkas 1825-ben alapított egy céget, mely Reich Farkas Flai névvvel működött. Az alapító halála után fiai vezették az üzletet, és 1907-ben szecessziós stílusban felépítették a mai Szabadság utcán a Roosevelt térre néző gyönyörű áruházat, mely korának egyik legnagyobb, legszebb és legmodernebb épülete volt. (Sajnos, államosítása után homlokzatát lecsúszasztották, de fotódokumentumok alapján visszaállítható lenne.) Tulajdonosai többször változtak, de mindig a család tagjai tartották kezükben a kereskedést. 1882-ben a rokoni kapcsolatok révén barátságos úton kivált a régi magánvállalattól a Reich Bernát cég.

Reich Bernátnak és házastársának, Weidinger Bertának egyik fiúgyermek volt a Baján 1871. június 26-án született Rajk Aladár. Az elemi iskola elvégzése után az 1880/1881-es tanévtől kezdve a Ciszterci Rend Bajai Főgimnáziumában folytatta tanulmányait. A jó tanulók közé tartozott. Nyolcadikos korában elismerésre méltó önképzőkori tevékenységét tanintézte a főispán által adományozott két arany jutalmat neki ífjtle. 1888-ban érettségizett, de nem a kereskedő pályát választotta, a budapesti, a berlini és a párizsi egyetemeken jogot hallgatott. Ügyvédi diplomát Budapesten szerzett, azután szilővárosában nyitott ügyvédi irodát. Csakhamar általános népszerűségre tett szert. Privát irodája volt az Eötvös utcában, mintegy 12 évig meg dr. Valentin Emil ügyvéddel dolgozott társas irodájukban.

A nevért Rajkra magyarisított jeles képzettségű jogász megindíthatatlan meggyőződésű független politikus volt. Puritán egyénisége körül jegecsodékat ki az ország legnagyobb ellenzéki pártjának helyi tevékenysége.

Előnye volt a bajai, vezető tagja a vármegyei függetlenségi pártnak. Sokoldalúan munkálkodott városunk közéletében. Lénye, jelleme, élete egyszerű, tiszta, puritán sajátosságú volt. Jóságot, derűt és becsületességet árasztott magából. Személyét áthatották a legtisztább liberális és szociális érzések, lelkesedett minden jóért. Népszerűségének legnagyobb bizonyíté-

ka, hogy az 1901. évi októberi országgyűlési választások előtt néhány nappal a fiatal ügyvédet felléptették képviselőjelöltnek Baja előző képviselőjével, dr. Plósz Sándor igazságügy-miniszterrel szemben, akit megbuktatott. Győzelme nem csupán személyének köszönhető, nem a kiletét keresték benne szavazói, hanem a kismemberek évtizedeken át elnyomott érzési ösztönöztek őket megválasztásra. Olyan embert kerestek, akiben megbízhatnak, aki szószólójuk lesz. Ezáltal egy alig 29 éves, addig szerény visszavonultságban élő fiatal fiskálist választottak meg.

Megválasztása után alapította meg dr. Rajk – a függetlenségi eszmék terjesztése érdekében – a *Bajai Független Újság* című politikai lapot, a helyi Függetlenségi és 48-as Párt hivatalos közlönyét, melynek főszerkesztője lett.

A lap 1901. évi október 19-én induló számában Kossuth Ferenc – Kossuth: Lajos legkisebb fia, a mérnök és politikus, aki emigrációban nőtt fel, és 1894-ben tért haza Olaszországból, lithon az ellenzéki koalíció egyik vezetője, az előbbieken említett párt élnöke lett – írt a bajaiaknak üdvözlőt. Az előbbieken közlésszerű, hogy fellelgethessük a több mint 100 évvel ezelőtti lebillencselt mondatokat:

„Üdvözlöm a bajai független tájságot a küzdelem porondján! Üdvözlöm az új bajnokokat! Nyílt sisakkal jön: erős szívvel, acéltöztöt karral. Jelszava »függetlenség, szabadság és népjólét«. Czélja szolgálni az édes hazát, melyet sokan, nagyon sokan, nem elég forrón, nem elég őszintén, nem elég önzetlenül szeretnek.

A függetlenségi zászló magasan lobog most Baján. Örömmel tekint rá az ország. Annál dicsőbb volt győzelme, mennél vártalanabb volt. Így fog győzeli várakmal, a függetlenségi eszme az egész országban egykoron. És én, ki a függetlenségi zászlót annak a tájáról emeltem fel, ki a magyar függetlenség eszméjének megtestesülése volt, homfűt meglegedéssel üdvözlöm a bajai elvbartáimat, e pár sorral addig is, míg lehetővé lesz az, hogy elmenjek Bajára, és élő szóval közbenjem meg az ország függetlenségi párt nevében, hogy a hazafiasság tiszta győngykorához egy új ragyogó gyöngyöt, Baját hozzá fűzök.

Legyen Bajá ezentúl a magyar függetlenségi eszme termékeny melegegyva, világsága be az a vidéket, melynek Baja a központja.

Tanulják meg a polgárok az a régi igazságot, hogy nemzetlínknek nincs jövője függetlenség nélkül: és nincs boldogság, nincs jólét ott, ahol nem laknak szabad polgárok független hazában.

És, ha e régi igazságot át fogja hatni minden magyar szívet, akkor őseink vágya, atyáink czélja, a mi vágódásunknak örökké határozott tárgya elérhető lesz, és a magyar függetlenség a magyar szabadság templomában fogja megköszönhetni egy boldog nemzedék azt, hogy magyernak született!

Rajk Aladárt az 1905-ös és az 1906-os országgyűlési választások alkalmával újabb képviselővé választották. Honatyi tevékenységének csak egy-két példáját teszünk említett. A bajai Duna-híd megvalósítása végett következetesen fáradozott. Amikor építése érdekében először interpellált, az akkori kereskedelemügyi miniszter azt mondta, hogy létesítése csak lokális érdeket szolgálja, ezért nem helyezték kilátásba megépítését. Rajk ebbe nem tudott beleenygodni, bizonyítottan, hogy létesítése országos ér-

A Rákóczi temetésén részt vevő bajai küldöttség. Balról jobbra: dr. Rajk Aladár, dr. Ambrozovits Lajos főispán, dr. Hegedűs Aladár polgármester

dek. Így kitarító, szívós munkájának gyümölcsként felépült a híd. Nagyrészt munkásságának köszönhető a helyi elemi iskolák államosítása. Az általános, egyenlő, tükös választói jogokért való küzdelem lavináját jóformán ő indította meg. A parlamenti bizottságban – ahol Rajk volt a választói jog kérdéseinek előadója, ahol a bizottsági tagok nagyobb részben választói jog ellenesek voltak – határozatot tudott kierőszakolni, ezáltal két eltérés alakult ki pártjában: a választói jog hívei és ellenzői között. Baján még a szocialisták által rendezett népgyűlésen is beszélt a választói jog mellett. Amikor a magyar történelem kimagasló alakjának, II. Rákóczi Ferencnek hamvait hazahozták 1906-ban, hogy Kassán temessék el, tagja volt annak a bajai kiküldött testületnek, mely végső nyughelyéig kísérte a fejedelmet.

Mandátumának lejárta után – miután a korrupció és az erőszak néhány szótöbbséggel megbuktatta, visszavonult a nyitvános szerepléstől. A városi törvényhatósági bizottsági mandátumot is elhárította magától, lemondott tagságáról. Mindezen körülmények ellenére a nemesen érző, erényes

ember szerény politikai működése mellett élénk társadalmi tevékenységet fejtett ki: odaadással foglalkozott kisémberek ügyével, gyámoltatásra szorulókkal sorsával. Gyűlöletet nem érzett senki iránt.

Amikor 1915. július 6-án peres ügyben Csávoly községbe utazott, hírtelen rosszul lett. Másnap, 44 éves korában elhunyt. Óriási részvét mellett temették el az izraelita temetőben, ahol a nyílt sírnál a gyászbeszédet dr. Lemberger Ármán, a megyei irodalmi társaság elnöke mondta a Honszeretet Páholy nevében az elhunyt szabadkőműves főmester fölött. Haláláról a helyi és a fővárosi sajtó is megemlékezett, elismerő szavakkal méltatták érdemeit, hogy egykori képviselőnek nemigen voltak ellenségei, csak ellenfelei, politikai ellenlábasai, szerették a jellemes, puritán, szeretetre méltó férfit, aki hazájáért, szülővárosáért munkálkodott.

Egyedül porlad örök nyugvóhelyén hatalmas fekete gránit síremléke alatt, melyre csak a nevét, születési és elhalálozási idejét vésték, pusztán egy rövidke mondatral utaltak arra, hogy városunk országgyűlési képviselője volt.

Bánáti Tibor

Egy kép, egy történet

Dr. Cseh László fogorvos szabad idejének jó részét a természetben tölti. Fényképezőképpel. A természet fotósa, a bajai Duna Fotóklub aktív tagja. Arra kértem, hogy válasszon ki egyetlen felvételt a sorozatunkhoz. Négy képet is előkaszíft. Nem tudta elődönteni, hogy melyik kerüljön közlésre. És amikor a számítógép monitorján madársorozatát is megmutat-

ta, már tudtam, hogy a lehetetlent kértem tőle... Végül a legutóbbi bajai kiállításán is sikerrel szerepelt, játékos nyuszis felvételt választottuk, melynek címe: *Vonatorzás*. A kép keletkezésének körülményeit a szerző röviden így idézte fel:

A cím arra utal, hogy a vadnyulak párzasi időszakában a bakok „ész nélkül” hajtják a nőstényt. Ahogy a nőstény nyúl ka-

csázva, össze-vissza kanyarogva fut előlük, a bakok ugyanazon a nyomvonalon követik – miként a vonat a kanyargó síneket. Az nyeri el méltó jutalmát, amelyik elsőnek éri utol a nőstényt nyulát... Ez a felvételem erdőn-mezőn barangolva teljesen véletlenszerűen született.

Schmidt Antal

Története a III. Béla Gimnázium múltjából

I. Egy osztálykirándulás és következményei

A bajai főgimnázium nyolcadikos diákjai egy szép tavaszi napon, 1920. április 17-én kirándulni indultak. Jól ismerték a helyet, ahová készültek, a korábbi években tanári vezetéssel többször is jártak a szerelmi erdőben. A háború idején gyakran szervezett az iskola fénasposztesztudó kirándulásokat, amelyeknek – amint a korabeli iskolai értesítőkből olvasható – célja volt „az ifjúságot a honvédelem színterére erősíteni, kitartóvá és edzetté nevelni”. A mostani kirándulás merőben más céllal szerveződött. Afféle korai majálisnak szánták a fiúk. Tudták, néhány hét múlva kezdődnek az írásbeli érettségik, majlisban nem lesz idejük szónokozásra. Már csak azért sem, mert a végéhez közeledő tanév igencsak rendkívüli volt, nem adott lehetőséget az ismeretek nyugodt megszerezésére. Azzal kezdődött, hogy a várost 1918 novemberétől megszállva tartó szerb katonaság parancsnoka szeptember 1-jén az iskola összes börtört elköszontatta és hajón elszállíttatta. Az úgynevezett evakuációs később Belgrádból letiltották ugyan, de az elvitt rendezési tervükből egy darab sem került vissza. A tanítás szeptember 15-én úgy indult, hogy a tanulók otthonról hozott széken ülve hallgatták tanárunk előadásait. Novemberben újabb katonai akció zavarta meg az iskola életét. A tanárokat és a diákokat kitiltották az iskolából, és megkezdődött a szertári anyagok, gyűjtemények szállítása való előkészítése. A felsőbb hatóság újabb tiltó rendelkezése ugyan néhány nap múlva már dr. Kilti Menyhért igazgató kezében volt, mégis hetek múltak el, mire a helyi hatalmasság felhívott az erőszakoskodással. Ezután alig két hét tanítás, majd ismét hosszú, a szénhiány miatt január 25-éig tartó szünet következett, és utána is csak négy tanelem fűtését sikerült biztosítani. Április 7-éig négy-négy osztály egymást váltva 8-tól 1/2 11-ig, illetve 11-től 1/2 2-ig használta a tantermeket. A hírelen jött melegebb idő akkor változtatott ezen a kényszerű diák-tábla rendszeren, sőt a többi iskola segítségével és a város polgáraitól gyűjtött adományokkal közösen heteken belül elegendő számú pad és tábla is került az osztálytermekbe. A télen épült épület azonban még hívó volt, nem csoda hát, hogy a fénasposztesztudó ültök első hete után a nyolcadikosok már egy napfényes természetjárás terveit kezdték szövögetni. Elhatározták,

hogy szombaton, kora ebéd után, a Deák Ferenc zsilipnél találkoznak, onnan indulnak a közös túrára.

Egy társuk kivételével, aki betegség miatt az iskolából is mulasztott, a megbeszélte időben és helyen együtt állt az osztály. Többségük, ebben az anyai gondoskodás is szerepet játszott, bőségese utazva-ló is hozott, egyikük pedig, akinek apja lőkörgyáros volt, az otthoni készlet alapos megdézsmálása révén jó néhány üveg itallal érkezett.

A tizenkilenc fős csapat a Pandúr-sziget felé indult. Előbb csak össze-vissza csoportokban bandukoltak, de amikor a Kereki-tó felé vezető erdei útra értek, akaratlanul is sorokba rendeződtek. Hamarosan nota is csendült, mint amikor Vágo tanár úrral tornaóra masíroztak. Letelepedtek, körbejárták az első üveg. Vicoce következték, majd történetek tanárokról, lányokról, ahogyan az diák-társaságban szokás. Előkerültek az elemzési csomagok, és újra kortyintgattak a Szabó Pista kínálta italból is. Aztán nótázást javasolt valaki. Előbb a Saad tanár úr éneklésben tanult szép, régi magyar dalokkal próbálkoztak, aztán 48-as nótákra került sor. Ahogy emelkedett a hangulat, egyre hosszabb lett az ének.

Egyszer csak az erdőből egy szerb katona lépett elő. Egy pillanattal később megjelent a társa is. Nyilván a hang után indultak el őr- vagy szálláshelyeikről, látni akarták, kik verik fel az erdő nótázásúkkal. Lassan megindultak a hirtelen elhallgató társaság felé. Az egyik fiú, aki egy ideje már az éppen forgalomban lévő üvegger deledgette, felállt, és feljött nyújtotta az italt: „Igyatok ti is, a hasatok istentit! Nemigen törődött vele, hogy értenek-e a katonák magyarul. A szerbek előbb bizalmatlanul pislogtak, egymásra pillantgattak, de aztán mind a ketten jót húztak az üvegből.

Az imént elakadt éneklés ezután folytatódott. És folytatódott az ídőgálás is. Ebből a csoportból telepedő katonák is jócskán kivették a részüket. Közben lement a nap, lassan-lassan alkonyodni kezdett. Az itál hatására a nótázás kezdett rendezetlennek válni. Hol ebbe, hol abba kapnak bele. De aztán valaki rázendített: „Kossuth Lajos azt üzenete...” A kórus egyszerűen ismét egységessé szerveződött. A jól ismert Kossuth-nótát már együtt harsogták. Ami-

kor a végére értek, újra és újra – most már csak kiáltozva – ismételték a befejezést: „Éljen a magyar szabadság, éljen a hazal!” Valaki ezt járjantotta: „Le Petárral!” Talán az elmúlt júliusban történtek jutottak az eszébe. A megszálló hatóság elrendelte, hogy 19-én, Péter király neve napján minden közintézményre, sőt minden lakóházra is, tűzzék ki a Szécs-Horvát-Szilvén Királyság zászlaját. Mivel ez szinte sehol nem történt meg, aznap éjszaka a szerb katonaság mindenfelé beverte az ablakokat. A becsúsznak a gimnázium földszinti ablakai is áldozatul estek. Nagy részük azóta is üveg nélkül maradt.

A felhevült ifjak felugráltak, és körül-vették az érteletlenül bémólt két szerbet. Az indulatló szinte fildokolva egyikük ezt sziszegte feléjük: „Abcúg Petár! Értitek? Ez itt Magyarország!” Az egyik katona, az itálból kislúba, visszamorogta: „Abcúg Abcúg?” Nem valószínű, hogy tudta, kire mit mondja. Akadozó szavaira újabb abc-cógolás volt a válasz. Most már nyolcven-tizen kiáltoztak: „Abcúg Petár! Abcúg! Abcúg!” A másik szerb, talán mert kezdett tartani a lármázó diákokasaptól, belekarolt társába, és magával húzta egy erdei ösvény felé. A fiatalok ügyet sem vetettek a távozókra, ítemesen kiabálták a hirtelenjében kitalált újabb jelszavakat: „Éljen a nemzet! Éljen hadsereg!” „Éljen a kormányzó!” „Éljen Horthy Miklós!” És újra meg újra: „Éljen Magyarország!”

Közben egyre sötétebb lett. A józanabbak mondogatni kezdték, hogy ideje indulni. Lassan-lassan felkereskedett hát a társaság, és rendezetlen menetben hazafelé fordult. Legtöbbszörük nem szokta az italt. Volt olyan is, aki most ivott először töményen. Nem csoda, hogy a gyorsban bekortyolt szeszől néhányan keztek rosszul érezni magukat. De azért mindnyájan büszké voltak rá, hogy végre kiabálták magukból, amit éreztek, amit szűleik csak szótgyva, bizalmas körben mertek elmondani.

Késő este volt már, mire a városba értek. Tudták, hogy otthon szögös várja őket, amiért ilyen sokáig elmaradtak, s talán azért is, amilyen állapotban érkeznek, de arra egyikük sem számított, ami utána következett.

Hétfő délután szép sorjában rendőr kísérték az osztálytársukat a járásbíróház épületébe. Akarták elsőként vittek be, nem ta-

gedták a szombati kirándulást, és vonakodás nélkül felsorolják a résztvevők nevét is, így aztán hamar sor került mindenkre. Az ezután következő kihallgatáson kiderült, hogy ami a szerelmi érodében történt, nem maradt titokban. Vallatóik kérdéseiből nyilvánvaló volt, hogy tudnak az abcugó-lásról és az élejtársáról. Magy a szerb katonák jelenlétének az esetet, vagy valamilyenük óvatlanul kotyogott róla. Egyenként nyaggatták őket: „Mit kiabáltak? Igaz-e, hogy szidták a szerbeket? Ki kezdte Péter királyt gyászolni? Miért éltetek egy idegen országban (Magyarországot)? Ki a lázadás vezetője?” A válaszok nemigen tetszettek a kihallgatóknak: „Mi csak énekelünk. Nem tudom. Nem emlékszem. Részegek voltunk. Nincs vezetők. Ha bűnösök vagyunk, egyformán azok vagyunk.”

A tizenkilenc fiút este átkísérték az udvar északi végén húzóódó fogdaruépíletbe. Két zárkában helyezték el őket. Néhány koszos szalmazsákból, még koszosabb poirkéből és a sarokban álló vödörből állt a berendezés. Egy hétre ez lett a szállásuk. Mivel a fogdaru parancsnok a sok fogva tartott élelmészéset nyárgékné érezte, hozzájárult ahhoz, hogy akik megbetehi, kívülről gondoskodjon ellátásról. Ez lehetőséget adott arra, hogy az aggódó szülők figyelemmel kísérhessék fiaik sorsát. Naponta egyszer ennivalót vihettek nekik, és a jóindulatú örök azt is megengedték, hogy tiszta fehérműt és egy-két melegbél holmit is beadjanak. Újabb kihallgatásokra a negyedik-ötödik napon került sor. Mindenesen beismerést akartak kicsikarni a fiúkból, a főkolompások megnevezését követelték, és a felbujtókat firtatták. Nem jártak sikerrel. Az elmúlt napok alatt ugyanis a fiatalok védekező taktikája összehozódott. Mindenre az volt a válaszuk, hogy sajnos, sokat itunk, nem emlékszünk, de az biztos, hogy semmi rosszat nem akartunk tenni.

Április 27-én a városi rendőrbiztos elé vezették az osztályt. Személyesen most látták először, eddig csak magyarfaló híreket ismertek. A nagy hatalmú úr végigjártatta villámlió tekintetét a felsorakoztatott foglyokon, aztán beszélni kezdett. Mondandójának foglalata – az egyre hangosabban ismételtgetett szidalmakat nem részletezve – nagyjából ez volt: „Ti vagytok hát azok a bűnösök, akik az országunk rendje ellen támadtatok. Piszkos lázadók. Söprökdé. De majd elmegy a kedvetek a hőbörgéstől. A bíróságon fogtok megrohadni.” A fenyegetést riasztáson hitelsíftette, ami utána történt. A tizenkilenc foglyot három fegyveres csendőrz aznap este vontra

szállította, és a szabadkai ügyészség börtönébe kísérte.

A bajainál is elviselhetően körfelmények közé kerültek. A zárkák tömve voltak, ezért őket, mindnyájukat együtt, egy 22-24 négyzetméteres szobában helyezték el. A helyiség egyik felét egyenletlen, it-ott felhalmozott, vastag szétzilált szalmaréteg borította. Láthatóan sokan próbáltak már rajta éjszakai nyugalmat találni. Moccanni is alig lehetett a szűk helyen. Lekuporodni, egymást vagy a falat támogatva ácsorogni, esetleg végignyálni az undorító szalmán, ennyi lehetőségük adódott. Szerencsére nem kellett minden idejüket ott tölteniük. Napközben néhány órára kiengedték őket a börtönudvarra. A környezett ott is lehangozó volt, de legálább megfürdethették arukat a fénnyben, és járkálhattak, megmozgathatták éjszaka elgémberedett tagjaikat. Egyszer-egyszer ismerősöket is láthattak. Rajtuk kívül még jó néhány bajai foglya volt a szabadkai ügyészségre. Korábbi városi tisztviselők, ilyen-olyan okkal gyanúba fogott értelmiségiek.

A megérkezésük utáni harmadik napon áttevették őket egy tárgyalóterembe, ahol egy keszeg terméű fiatalember, ügyészségi előadó lehetett, a Bajáról megkiltöltöt nyomozati anyag alapján unott hangon ismertette a nekik felrótt bűncselekményt, majd közölte, hogy az kimeríti a lázítás tényállását, tehát aszerint fognak vádat emelni ellenük. A fiúkat megrémítette a szentvelent kimondott megállapítás. A jó

vő ezek után még sötétebbnek tűnt. Nem tudhatták, hogy a háttérben számukra kedvező fejlemények alakulnak.

Az ügyészség vezetőjét bosszantotta, hogy a bajai vizsgálatok vajmi kevés kézzelfogható eredményt hoztak. Azok alapján a bizonyítás nem tűnt könnyűnek. Még az is lehet, hogy az ottani túlbuzgóság csak feltűri az ügyet, ahogyan azt az iróddjában megjelent hozzátartozók állították. De egyébként is, az-e a fontosabb, hogy egy részeg gyerekcsorda dolgának kibogozásával töltsze az idejét, vagy hogy az írószáltalán beverő tucatnyi sokkal súlyosabb lezáratlan ügyben jusson előre? Végül kimondta a határozatot: a gimnazistákat egyelőre szabadon kell engedni. Ne hallgassuk el, döntésében feltehetően a szülők áldozatvállalásának is szerepe volt!

Május 2-án, vasárnap délelőtt Karapandzity fogdaru parancsnok jóindulatú mosoly kíséretében egyenként átadta a fiúknak a nevükre szöbő elbocsátópapírt. Először hittek is, nem is a váratlan szabadulást, de amikor végre maguk mögött tudták a komor épülettömböt, nagyot sóhajtva nekiramodtak, és egymással versengve, ki-kifulladásig futottak a vasútállomásig. A vonatra még órákig várniuk kellett, de nem bánták. Nézték a jövő-menő, beszélgető embereket, és izelgették a szabadság levegőjét.

Amint azt útközben megbeszéltek, másnap délelőtt jelentek az iskolában. Hazatérésük híre gyorsan terjedt, már várták őket.

A ciszterciek vezette főgimnázium szigorú, sokat nyújtó, sokat követelő iskola volt. Hagyományos rendjét a háború és a megszállítás rendkívüli viszonyai közt is féltékenyen őrizte. Az engedély nélküli osztályrendezvény, szabados viselkedés mindenkor súlyos kihágásnak minősült. Bár a mostani eset kivételes volt, a tanárokat is felháborította az osztály elhurcolása, és a szülőkkel együtt aggódtak fiaikért, de amikor viszontlátták őket, igyekeztek szigorú arcot mutatni. Egy fennmaradt dokumentumból az is tudható, hogy bizonyos szakrúda is sor került. 1920. június 6-án a kirándulás résztvevőit ideiglenesen kizárták a Mária Kongregációból. A tanárok azonban először nem megbűntetésükre gondoltak, hanem arra, hogyan segítsenek nekik. A kiesett idő pótlására az igazgató elrendelte a szorgalmi idő kéthetes meghosszabbítását. A tanév így abban az évben május 22-6-ig tartott a nyolcadikosok számára, és a következő hét elején voltak az osztályvizsgák. 27-28-29-én már az írásbeli érettségi dolgozatokat írták (magyar irodalomból, latin nyelvből és mennyiségtanból).

Két hét múlva megjelent az iskolában a szabaddal szerb gimnázium igazgatója. Bemutatta kinevezését, mely szerint megbízást kapott arra, hogy miniszteri biztosként folytasson le a fegyelmi eljárást a bajai gimnázium vétkes tanulóival szemben, és ugyanilyen minőségben vegyen részt az érettségi vizsgán. Dr. Kürti Menyhértet váratlanul érte a bejelentés. Addig azt remélte ugyanis, hogy a tanulók vétségének megféléését nem vonják ki igazgatói hatásköréből, és bízott abban is, hogy az érettségi vizsgát ugyanúgy sikerül majd az új aralon ellenőrzése nélkül, önállóan lebonyolítani, mint az előző évben. Kénytelen volt azonban fejet hajtani.

A tanári kar néma asszisztálása mellett a miniszteri biztos rövidesen minden érintettet kihallgatott. Hiába próbált súlyosabban megfélemlítő bünököt beismertetni velük, az engedély nélküli erdei mulatságon kívül végül is mást nem tudott felróni nekik. Ennek ellenére az követelte, hogy mindannyujukat utasítsák osztályismétlésre. Csak hossza vita után sikerült meggyőzni arról, hogy ez lehetetlen, hiszen a gyerekek a vannak zárva, a tanévet eredményesen befejezték. Ahhoz azonban mindenképpen ragaszkodott, hogy a magaviselet osztályzata mindegyikük bizonyítványában *kövérbe szabályszerű* legyen. (Ilyen minősítést az előző évtizedben minősítéssel egy-két tanuló kapott az iskolában.) Következő verdiktje az volt, hogy a bűnösek szóbeli

A vándorlás Jánosné Hirtetta miatt Katona László, Taus János, József Antal, Wilmann Ottó, Rohonci Ede, Strikker Lajos, 4 cser-
-páncs, Fekete István, Mészáros János, ~~...~~ István, Brécs István, Gál Géza,
Bar Jar Irma, Somogyi Ede, Strikker István, Stevan József, Huber Sándor
Waldinger Irma, Lekecs Miklós, János imitált bűnösei eljártak meg-
-mondással.

Részlet a királyi törvényszék végzéséből. A tizenkilenc feleltett mindegyike kapott egy példányt. Az aláhúzás feletti, hogy ez Wilmann Ottóé volt

érettségi vizsgája halasztassék szeptemberre. Így esett meg az a furcsaság, hogy 1920. június 18-án a bajai cisztercie főgimnáziumban ketten tettek szóbeli érettségi vizsgát a miniszteri biztos előtt a kirándulást betepsége miatt emulasztó fiú és egy magántanuló leány.

A trianoni békeszerződés aláírása (1920. június 4.) nem változtatott a megszállt területek helyzetén. Hiába látszott nyilvánvalónak, hogy Baja és vele tizenegylo környéki falu minden bizonyval fissa fog téni Magyarországhoz, a megszállás kialakult új rend végletegésére irányuló törekvések nem látkadtak. Aki ezekben utjában állt, arra az országból való kizártsást várt. Erre a sorsra jutott azon a nyáron Vágó Rezső is, az iparostanonc iskola igazgatója, a főgimnázium tomatonára.

Szeptember 6-1 kezdettel ilyen előzmények után került sor az elhalasztott érettségi vizsgára. A főhatóságot az Újvidéken székelő tankerületi főigazgató képviselte. Jelenlétével valószínűleg az is nyomatkoztani akarta, hogy a cisztercie gimnázium függetlenségének szándéka szerint egyszer s mindenkorra vegye. Igyekezett is mindent megtenni, hogy így legyen. Nem sokkal később azt sürgette, hogy az iskolában vezessék be a szerb nyelv fő tantárgyként való oktatását, és kezdjék meg a szerb-horvát földrajz és történelem tanítását. Ebből ugyan nem lett semmi, de az állandósult nyugtalanság csak akkor ért véget, amikor 1921. augusztus 20-án a szerb katonaság kivonult a városból, és a magyar hatóságok átvették a város irányítását.

A kalandos érettségén tálesett fiatalok közül néhányan nemsokára átszöktek a demarkációs vonalon, és őszül már magyarországi egyetemen folytatták tanulmányaikat. A többiek kívártak, és csak egy év múlva léptek a választó útra. Kazmasos felbuzdulásuk és az azt követő hányattatás emléke örökké megmaradt bennük. Különleges maturájúra emlékezve ötvenkénti találkozójukat mindig szeptemberben tartották.

A fentiekben előadott, az iskola életében jelentős eseményekről dr. Kürti Menyhért igazgató a főgimnázium 1922-ben kiadott értesítőjében tárgyyszerűen beszámolt, az adatok nagy részét onnan merítettem. A történet minden mozzanatát azonban az igazgató ny nem ismerhetem. A súlyos következményekkel járó erdei mulatságról meg is írta: „Hogy igazából mi történt itt, mindmáig titok. Nekünk annyit bevallottak tanítványaink, hogy hazafias nótákat énekeltek, aztán éltették Magyarországot, Horthyt, s ábcigólták Petőrt.” Természetesen nem lehetett pontos képe a diákok visszalélt fogadásának körülményeiről se. Hogy írásomban ezekről részletekről is szó eshetett, annak köszönhető, hogy találkoztam a történet néhány főszerzőjével.

1980 szeptemberében az 1920-ban végzett osztály meg élő négy tagja – köztük a hajdani kalandból betepsége miatt kímáradt Angeli Ottó – harvanéves érettségi találkozásjuk alkalmából beítogatót a III. Béla Gimnáziumba. Akkor mesélték el nekem a régi eseményeknek már csak az ő emlékezetükben élő részleteit. Egyikük, Lukács Miklós nem sokkal később megajándékozott az általa megörzött szabaddalölvelel, és meghálálta a szekeztári királyi törvényszék bajai kirendeltsége vándorlásának 1929. március 7-én kelt végzését is, amely a lázadás büntette miatt indított bíróvádi eljárást megszüntette. (Egy 1928-ban kötött államközi szerződés alapján került sor a két szomszédos országban addig lezdratlan bűnyügek anyagának cseréjére. Érdeklenség: az érintettek akkor tudták meg, hogy addig a szomszéd állam törvénye szerint voltaképpen csak feleletesen voltak szabaddalölve.)

A meghatóan átszatartó négy öregdiák 1982-ben még részt vett az iskola fennállásának 225. évfordulójára alkalmából rendezett ünnepségen, de azóta már – életünk áthághatatlan törvénye szerint – ők is követték társaikat.

Bálint László

Egy klasszikus filmalkotás újranézése

Ranódy László Pacsirtájának DVD-bemutatója

Galil István Bartók-filmjének (Gyökre) tavaly őszi bemutatása – a rendező jelenlétében – adta tulajdonképpen az ötletet, hogy a Duna Szállóba konferenciatermés újabb filmvetítéseknél is helyszínel szolgálatra (mivel mostja továbbra sincs a városnak). Június 6-án (szarván) este 6 órától ismét jeles filmesemény helyszíne lesz a szálloda: Ranódy László Kosztolányi-adaptációja, a Pacsirta című film kerül DVD-ről lejárásra a címze-

replő Nagy Anna és a nemzet színésze, Törőcsik Mari részvételével.

A közel négy és fél évtizeddel ezelőtt készült film külső felvételei Baján készültek. Bár az üzletek feliratai egy háború előtti képzeletbeli kívárváros, Sárvázeget idézték, a főtér és a filmben látható utcák (pl. Eötvös József és a Vörösmarty utca) hibátlan, még közelebb számunkra a régi Baját idézi, mint ahogy a Kigyó Patika melletti egykori Nicolaus-ház – Pacsirta filmbeli

szülői háza – is. Egy anekdota szerint a múltidézés annyira jól sikerült, hogy a városba látogató vidéki emberek tényleg azt hitték, hogy visszakapták üzleteiket a régi tulajdonosok.

A film kiálta az idő próbáját. A korsszak legkihívatóbb színészel közreműködésével értékkáló alkotás született. Csak örülhetünk, hogy Baja legzebb arcával jelenik meg benne.

Schmidt Antal

Ranódy és a régi Baja

Ranódy László filmrendező a hatvenes években ismertem meg. Akkoriban foglalkozott a Pacsirta történetének megfilmesítésével. Helyszíneket keresett. Azt tudta, hogy Baja lesz a film központi helye. Kedves volt neki a város, szerette, mert gyermekkorában sokat nyaralt itt rokonainál.

Életré szlő hatások érték, amelyek maradandó nyomokat hagytak benne. Láta még a főtéren a fűkereseket, akik kocsjuk bakján ülve várták a szállítandó vendégeket, egymással beszélgetve néha-néha beugrottak egy kishőccsre valamelyik vendégébe. A heti piacok sátrai között nyüzsgött a turka ruhás nép a háromnemzetiségű városban. A Sugovica alsó partján volt a halpica. Árnulva nézte a vízen ringó halászbabókat, amelyekben csipkódnak a halak. A halászlégyekek egy-egy rúdra akasztott nagy szákból öntötték a halakat a kerek, nagy fűdikba. A vészlók innen vlogathatták a friss halat. A Dunán még dolgozott egy-egy vízimalom, melynek nagy, lapátos kerekéit a víz forgatja. A város utcai akkoriban sok helyen föld-

szintes házakból álltak. A járdaszéli filben legelészték a libék és kacsasírkék kapargáltak. A természetet még nem rontották el.

Hol van a régi Baja – kérdezte tőlem sokszor Ranódy séta közben. Mert mostan béolván szívembe az a város, a régi Baja. Ezért rendezte meg, szinte az utolsó pillanatban, a Bajai Muzák című rövidfilmet (1968). A Pacsirtával (1963) együtt elmúlt az a világ. Akik még ismerték a régi várost, csak fájdalommal éreznek. Így vagyok ezzel én is.

Gergelyné Béket Irén

Ranódy halálhíre

(Részlet dr. Cséll Györgynek, a bajai vizsgyú főiskola egykori igazgatójának Gergelyné Béket Irénnek írt leveléből.)

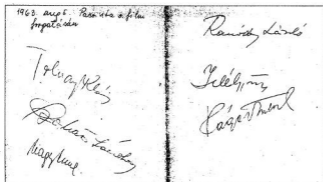
„Amiért tollat ragadtam, az Ranódy László eltávzása, azaz túlélvé lényegüllése. Ő sokáig túlélt majd „romló földi mását”. Ennek ellenére nagyon hiányzik majd, és már huzamosabb ideje kezdte ezt, talán így készített elő bennünket erre a fordulatra. Csak sajnálni tudom korai átülését, amellyel

Ranódy László
(1919-1983)

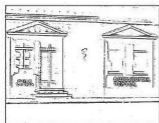
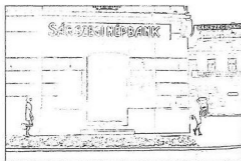
megszakadt egy egyszerű alkotói sorozat. Azt sajnálom, hogy nem készült több filmet, nem szlő közbe – közvetlenül – a hátrányos életsorás kicsik és öregek ügyében, az emberek ridegségét látva, hogy nem tanít direkt módon önismeretre, azzal a szubtilis (finom) érzékenységgel, amelynek oly biztos birtoklója volt. Csodálatosan – valami dráiai érzékenységgel, légius finomságokkal – tudta megérteni és filmen is tükrözni mások érzésvilágát, jellemét, gondolatait és felelmetes-csodálatos-ostoba stb. öszvöseit. Az emberi tettek, cselekvések indítékai valami elemi erővel ragadták meg: döbbenetes erővel látta-értette azokat.

Ranódyval Baja egyik nagy „szerencése” távozott. Önzetlenül szerette ezt a várost, és örülhette meg valami sajátos hangulában, nem dicsekvő módban-pózbán. A szép kapuajukát, cseréket, meg a salétromos falakat, a vakolatállást is látta, nem csak az új épületek, áruval tömött boltokak...”

Baja átalakult Sárszeggé

A felvételeket Bálint Attila készítette a forgatás napjaiban

Vihar Bácska felett

A csalókan békeéjszék, felhőtlen bácskai eget fényzörpökákkal töltötte meg a tavaszi napfény. A felvonuló légi armada kondenzcsíkjai már rég szétfoszlottak. A háznak kupuját beáramlyoló vén dőfa alól figyeltem, mikor tűnnek fel a hazafelé tartó gyilkos fémmadarak. Az utca keresztzetében bő tucatnyi ember lézengett, vörva a légiradót lefüző szírének fel-sívtatását. 1944 áprilisában jártunk, és a főváros már hetek óta szenvedte el a történelem által kiszabott mártírsorsot. Április 3-án Csepelt tarolta le az első „ezergépek” bombatámadás, és azóta kegyetlen rendszerességgel tért vissza az égi vandálok pusztító hada. Bár úgy véltük, hogy a vízjogú szírénahangok a főváros meggötörtetésének időintervallumát jelölik ki, és a levegő urai Gara számára nem veszélyesek, a dolgos parasztekben mégis megállt a munka. Az elháríthatatlan szörnyiség feletti rettenet hideg dermedtséggel űlte meg a lelkeket.

A magyar légvédelem az angolzász légi-csapás elhárításra megtette azt, ami erejéből tellett. A honi védelem ötven ME 109-es vadászgépből állt. Mind felszálltak, és elkecsereledt, ám eleve reménytelen tusában küzdenek meg a közel hásszoros túlerővel. Bár leírásokból ismerjük a támadó erő zömét alkotó B17-ek felépítését és fegyverzetét, a légi párviadal a magyar pilótákat meggyötörte arról, hogy a technikai fölény új minőségével kerültek szembe.

A vadászgép tipikus és bevált harcmodora a hátsó-felső térszögből történő támadáson alapult. Fegyverei merov beépítésűek, a pilóta a géptengely célartatásával irányoz. A kiszemelt áldozatot ennél a lécsapási mócnál tarthatja tűz alatt a hosszabbban, és kezdő esetben egyetlen rajtatűzéssel lelővi. Mivel a Messerschmitt sebessége ötven százalékkal múlja felül a bombázót, és emelkedőképessége kiváló, minden esélye megvan a kezdő támadó pozíció felvételére. Fegyverzet erős, ezért egy közepes bombázó könnyű zsákmánynak bizonyult a vadászgép számára. Ám az Egyesült Államokban kifejlesztett Boeing 17-est nem alaptalanul keresztelték el légiérődnék. Felfegyverzését konstruktorai a vadászgép által alkalmazott harcmodor figyelembevételével végezték el. Tíz-három darab 12,7 mm-es nehéz géppuskájából nyolcat irányíthatnak a hátról lopakodó ellenfélre. Így a célba vett bombázó örmagában is alkalmas volt a támadókedv leállítására vagy a makacs agresz-

szor megsemmisítésére. Mivel zárt kötélekben repültek, a védekezésbe a szomszédok is beegíthettek. A lecsapó vadászt akár tucatnál is több nehéz géppuskával fonhatta be halálos tűzsugárral. E gyilkos fogadtatással az ME 109 mindössze egy 20 mm-es géppuskát és két nehéz géppuskát szegzett szembe. A magyar pilóták kiválóságát és harci szellemét mutatja, hogy április 3-án a megboríthatatlannak látszó falanxokból huszonnégy bombázót lőnek ki, míg maguk tizenkilenc gépet vesztenek. Ám a százalékszámítás kideríti, hogy az adat nem mondható kedvezőnek. Míg a támadók alig három százaléka semmisült meg, a honi légvédelem állományának negyven százaléka került veszteségszámlára. A szövetségesek a hiányt raktárakból, illetve az unióból érkező ember-utánpótlásból azonnal fedezték. A magyar személyzet jó része ugyan elmenekült ejtőernyőjén égő gépből, a gyér utánpótlás azonban nem tette lehetővé az eredeti titkosság helyreállítását. A fogyatkozó erőt, bátor kis csapat mégis folytatta reménytelen küzdelmét. Hogy nem teljesen eredménytelenül, az Gara lakói előtt ezen a délelőtti bizonyosodott be.

A dőbörgő, sívöltő, vastag filtszállyal húzó Boeing Bácsborsod felől érkezett. Célmát felett ét selyemkapolat hintett el: a meredező szőlőkarók azonban nem ígérték ideális leszálló terepet a jenknek. Az air fortress mercek röppályán, rohamosan süllyedve ért fölnek. Szürke szárnyain fehér csillagok világítottak, és megdöbbenve láttuk, hogy a bombázó a falu közepére, a templom tájára fog hecsapódni. Ekkor újabb négy ernyőboltozat robbant ki bel-

le, és ereszkedett le himbálódzva az Ó-szőlők elvezésél kilométernyi távolságban elnyújtózó parcellákra. A menekülőket a halálút három kilométer és mindössze húsz másodperc választotta el. A négymotoros ugyanis elsívtöltött a templommal szemközti, emeletes Gatti-ház felett, átvált a Sós-tó ketérszélő csatorná, és iszonyatos csattanással fűrődött a földbe. A tartályokban még ott hullámzott a visszafúzózkodó szükesség, több ezer liternyi benzín. A gép már korábban elharapódzó tűz birtokba vette a dús zsákmányt. A magasba csapó lángok fekete füstje a falut napfogyatkozásához hasonló sötétségbe borította. A mesterséges meteor becsapódásának veszélye elmúlt, a békes földművelők megkönnyebbülten lélegezhetek volna fel. A háború pszichózisa azonban tükéletesen irracionális félelmet szül. Az égbolt hősei egy órája még 6000 lóerőtől vont óriás madarukon élet és halál urai voltak. A kioldó billentyűk kiavertúrján játszó utjakat hét tonnányi bombát zárdíthattak a rémülten lapulkozó fővárosra. E félelmes, romboló, démoni hatalmat a község lakóinak képelete kritikátlanul ruházta át az ereszkedő ernyők utasaira. A lézengő nézők hátán végigfutott a hideg: az amerikaiak megtámadják a falut! Azt, hogy a tévhit milyen általánossá vált, percekben belül jelezte két harcias gazda megjelenése. Előkaptak kétcsónvú vadászpuskájukat, és sárgaréz talpú patronokkal tizdelte tültényvel felszerelve megjelentek a posta sarkán. Defenzív hadviselés mellett döntöttek, ezért harcáláspontjukat a köthű párkányán foglalták el. Szüldárcan eltökélték, hogy nyulak és ficsánok ártalmára használt flintákat az US

A bombázógép leszállása után készült amatőr felvétel

Air Force leküzdesére használják fel. Az Ó-szőlők határterész az L alakú falu öbölzetében feleltek. Egy kanyargós, rövid utcaórákán át lehetett megközelíteni. Az ég-ből hivatlan vendégei a földparcelláikon, a község széles házaitól kb. kilométernyi távolságban értek földet. Garán a közbiztonságra tisztányi csendőrségi ügyelt, a kakas-tollas legények tehát garantálták a fegyverek egyensúlyát. A parancsnok megőrizte híggadságát, és azonnal áttekintette a stratégiai helyzetet. Ősz halántékú, tapasztalt katona volt a főtörzs: altiszti strátfait még az első világháború idején, az Iszonó-fronton szerzte. Futófépében érkezett a megértesített járd, és a postapépület sarkán befordulva villogó szoronykómba dőbörgött végig a kunkort vető utcaórák. Szökő óra sem teit el, mikor ismét feltűnt az Ó-szőlőkől visszatérő, meggyarapodott létszámú csoport. A csendőrék négy foglyot fogtak közre. Védenceikkel a hídnál állapodtak meg. A főörzsőrmester ugyanis haladéktalanul telefonált bajai parancsnokának, aki úgy rendelkezett, hogy a hadifoglyokért küldött teherautó az utcaeresztésében várják meg. Mivel a Cénaháson laudolt öt főnyi csoport begyűjtése még egy óránál is több időt igényelt, a falu lakóinak volt lehetőségük a tengeren túlról érkezett jóvenyek tanulmányozására.

A csendőréktől strátsált ejtőernyősök a híd parkányára telepedtek. Meglepően hatott a lég- és földre vetett hajótöröttreinek egyszerű öltözete. Óriás zsebekkel felszerelt, homokzsák kezeléshasúknak mind szabás, mind anyagsűrűség tekintetében tökéletes igénytelenséget mutartak. Uncle Sam származeggett unokái nem tűntek túl holdogoknak, azonban soruk szerencsétlen fordulatát meglehetősen egykedvűséggel viselték. Nyilván számot vetettek már azzal, hogy a háború nem túl közelnek látszó végéig egy kevéssé komfortos német hadifoglyotábor éhköpján kell kivárnunk. A bizonytalanság nyomozató terhére csupán a csoport negyedik tagja, egy szlász néger nem érezte. Mivel Gara lakosai életükben fekete bőrt csak fényképen látnak, az afroíd legény elégedetlenségét nyugtázta a megkülönböztetett érdekklődést. A figyelmet honorálni kívánta, és kutatói kezdett tarisznya méretű zsebeiben. Előhálászott egy hatalmas tábla csokoládét, és kínálgatni kezdte a publikumot szegélyező gyermekeknek. A fiúk azonban félénken, tartózkodva húzódtak vissza. Az ejtőernyős megvonta vállát, a táblából letört és majszolni kezdett egy kockát. Barátkozási szándékának jeleként ismét tett egy ajándékozásai kísérletet, ezúttal már nem red-

ménytelenül. A sülvényének előző óvakodásának természetes oka volt. A propaganda ugyanis szelében-hosszában terjesztette, hogy az amerikai gépek bafrálásba robbanó ceruzákat, töltőtollakat, gyermekjátékokat és mérgezett csokoládét is szórak a településekre. A kitaláció elképzésztőn primitív és naív volt. A technika és a háború farkastörvénye a levegő duhurait a pusztítás elképzésztő hatalmával ruházta fel. Könyvnyújtással újtára indíthatnak egy kéttónus légiaként, mely hatemeletes háztömböt borotvált földig. Ugyan mi szükségük lett volna arra, hogy aprópénzre váltott gonoszszággal bébelőjenek? A gyermeki megböklés azonban jelezte, hogy a hírverés nem maradt hatástalan. A foglyostársban már jószívű adakozóvá vált néger nem sejtette, mi a szabódás valódi oka. Mivel már nem lehetett reménye arra, hogy a kora delután kiemelt lövésőt Foggia narancsligetének árnyékában, bajtársai társaságában fogja eltölteni, megette maradék csokoládéját.

Rövidesen megérkezett Bajáról két géppisztolyos csendőrével egy ponyvás teherautó. Az amerikaiakat feltessékelték, majd a kocsit továbbhajtott Bácsborsód felé, hogy a Cénaháson földet ért ejtőernyősök is felvegye. Az órs postáját rendszeresen elszállító csendőr másnap elmesélte, hogy a származeggett Ikarosok sem elme-nekültni, sem ellenállást megkísérelni nem akartak. E megadó jámborságot nem csupán a harc reménytelensége indokolta. Ez idő tájt az angolzász vadászgépek több ízben támadtak géppuskával polgári utasok szállító vestri szerelvényekre, és a bombák is ezerszám ölték meg civileket. A garai polgárok ugyan tiszteletben tartották a genfi konvenciót, de akadtak vidékek, ahol a pórul járt repülőgép-személyzetet csendőrék szabadították ki a korántsem barátságos szándékú lakosság kezébe.

A gép gyehennatüzének lángjai felfalták az üzenanyagot, és lassan kibavadtak. Az ijedelemlen múltán a lakosság egy része – főként a gyermekek – kíváncsian tódultak a Boeing roncsaihoz. Bár a pokoli tűz a törzs első harmadát feltépesztette, a szárnyak és a fark méretei jól szemléltették az óriás félelmetes terjedelmét. A földre csapódás két motort kiszakított konzoljaiból, és a nemesített ötvözzel légszavarszámnyak jó része összegröbült. A gép mellől csupán egy csendőr posztolt, és nobilis elnézésűl tűrte, hogy a látogatók a rémület napjának emlékére próbált tárgyakat vigyenek a romokból. Másnap egy műszaki tiszt vezetésével érkezett csoport kiserelte az épen maradt fegyvereket és összeszedte a

töltényhevedereket. Ezt követően a roncsok ós bányájává és kincselőbányává váltak a falu és a környék guberálói.

A háború a civil igényeket kielégítő magánipartól fokozatosan megvonta a szűzfémeket. Elsősorban a fém hiány okozott gondot. A több százból font flexibilis rézvezetéket nem minden esetben pótolhatta az egyeres, merev alumíniumdrót. A légi-erődöt, mely számos szervomotorral és automatikával működött, kb. 17 km hosszúságú vezetékdöszszer hálózta be. Bár ezek egy részét a tűz megsemmisítette, az ég darabok becses zalkmánya a villamyszerelőknél. A rézműnyia súlyos gondot rótt a szőlősgazdákra is. A peronosporát elpusztító „boródi lé” egyik komponense ugyanis a rézgálicoldat volt. A csillogó kék kristályokat azonban fukarul mérve és csak hulladékréz beszojglatásának ellenértékeseiként utánák ki. Mivel 1944-re már a kilukadt bográcsok és lefejtett rézemezek kifogytak, a szőlőbirtokosok bióbor előállítására kényszerültek. Ennek mennyiségét és minőségét természetesen nem a befektetett munka, hanem a növényi kártevők buzgalma vagy lanyhasága szabályozta. A lövésztornyok helyén szétszórdott töltényhüvelyek jeleztek, hogy a B-17-es kemény harcot vívott a magyar vadással, mielőtt a pontos gépvégyszorozatok sorsát megpecsételték volna. Az éber és fürkész tekintetű gyűjtők által összeszedett hüvelyek sárgásar anyaga így a bácskai borkultúrának szolgált nyersanyagul. A lángok a közel hárs tonna súlyú kolozsuszusnak csak kisebb részét falták fel. A következő hetek és hónapok során az élelmes magyar iparosok kezében az air fortressnek szinte minden porckája hasznosult. Még a behemót, 1500 lóerős motorokat is szétszerelték. Bármily híhetetlen, de való: szelepek példáiul – kellő átalakítás után – motorkegélpárokba épültek be.

A Csánfalja felé tartó országot áthalad a Sós-tó keresztű csatorna felett. A hídtól kilométernyire, a vizfolyás nyugati partján fűrődött földbe a gépóriás. A hatvanhárom év alatt elsimult talaj véltőlétet szemétele egy amerikai tisztnek is. A négytornyos személyzete ugyanis tíz főből állt, viszont a gépből csak kilencen ugrottak ki. A pilóta nyilván a légszavarak hűzőerejétől megfosztott gép lendületének utolsó maradványát csalkarta ki. A magassági kormány megemelve elsőültölte a Német utca kéményei felett, és belerobant a fenyegető fel-emelkedő horizontot szegélyező szakszó talajba. Az égre csapó fékete flüstöt onttó lángok az ő halotti máglyéjéből lobogtak fel.

Dr. Dániel Jászf

Az idén jubilál a III. Béla Gimnázium

A III. Béla Gimnázium 2007-ben ünnepli alapításának 250. évfordulóját. A jubileumot számos rendezvény kíséri az idei évben. Ebbe a sorozatba illeszkedett április 21-én a már hagyományosan tekintetbe, ezúttal azonban „ünnepeink” hirdetés (s valóban ünnepi hangulattá is sikeredett) *Béla zeneéletrajza*.

Először a *Vadvirág Népdalkör* lépett fel. Moldvai és borsodi népdalcsokrokat énekelték. A zeneéletrajz műsorában a korábbi évek énekkarosaival és szólistáival szerepeltek. Az utóbbiak előadásában Bach-szonáta, Händel oratórium-részlet és musicalek ismert dallamai csendültek fel. Befejezésül a régi tagokkal közel száz főre bővült leánykar adott elő két művet: Szokolay Sándor *Énekszöveget* című kórusját, valamint Kodály Zoltán *150. gergely zsoltárát*, mellyel egyúttal a Kórály-évfordulót is köszöntötték.

Hárman a szólisták közül:

Dr. Péter Barbara

Terry Orsolya

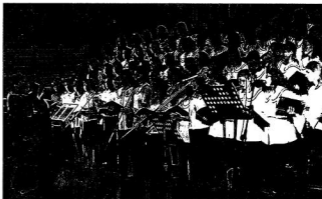
Gyenis Erika

A Vadvirág Népdalkör

Szőlők, Öregdiákok a kórusban

Az „Öregekkel” kibővült leánykar. Vezetényel: Pethőné Kővéri Andrea

A másik típusa a szárazmalomnak az ún. „típrmalom” volt, ismertetését a Magyar Néprajz III. kötetéből idézzük, amél is inkább, mert ilyen lehetett a bajai malom is.

„Teléki Dániel gróf 1796-ban így ír le egy kocsakeméti típrmalomról: »Mentünk ezután egy, a Városon kívül levő száraz Malomnak (mely Nyomó száraz Malomnak hívják) megnézésére, a mely egy tapasztályos (ferdén) álló nagy lapos keréktől hajtatik, melyen egy vagy két ökrök felfelé mervén (azazban minthogy egy Tűzökhez van lüsztal kötve, sola tovább nem halad) az által a Keréket forgatja, a mely Keréknek alól fogai lévén, azok által a más kerekbebe kap és így ezeket és ezekkel együtt a Malom Követ forgatja hozzá. A Malom egész Mechanizmusa igen együgyű és könnyű, haszna pedig

egy ilyen Malomnak felette nagy, mert többet meg örül mint egy kőműveseg Lóval hajtott száraz Malom, és négy erőssé Marhával többet nem híván [Kiemelés: J. A.] A Bival ennek a Malomnak hajlására legalkalmatosabb, minthogy nagy ereje van és nehezebb állat.» (Idézi Lambrecht 1915: 28.)

Az 1970-es évekig két olyan típrmalomról tudunk, amely a 20. század elején is működött: az egyik Veszprémművelésről, a másik Balatonfőkajáról. Az utóbbit 1916-ban bontották szét (Vajtkai Zs. 1980: 366). E malom típus utolsó hazai példánya Mosonménfőcsanak – szerencsére – korunkat is megélte, és ma a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum látványlót gazdagítja. Ez a típrmalom bányányitjának tanúsága szerint 1805-ben készült. Egy nyeregtes, náddal

fedett épület alatt van a nádfalú típrszin és a téglafalú malomház, benne az örlőszekerezettel, ez kevesebb helyet igényel, mint a jánglyos. A malom meghajtására régebben bivalyt vagy marhát, utóbb lovat használtak, akár Balatonfőkajáról. A ferde típrkerék pallókkal borított felületét vastag szőrzással tették alkalmasá állatok jártására. A típrkeréknek egy helyben járó állat hozta működésbe az örlőberendezést (4. ábra; Várayné Bíró 1982: 14-15). Jankó János írta: »Egy ilyen malom 1 mássa kukoricát 2 óra alatt puhára őrül, tehát ugyan oly munkát végez, mint a vízmalom» (Jankó 1902: 248).»

Az idézett szövegben többször említik a bivalyt, ezért feltételezhetjük, hogy a bajai utcanévadó malom is ilyen típrmalom volt.
Solyos Éde

Megtanultam Kinában: Amely étel ízlik, az a jó étel (kínai közmondás)

Az ember, ha szabadságon van is, nem bírhatja ki a börtönből, öbatalomai az áll érdekeldése középpontjában, amivel a hétköznapokon is foglalkozik. Így természetesen érdekelt a vendéglátás és a közétkeztetés összes általam hozzáférhető formája. Különösen akkor, ha éppen nem repülőn, halókosiban vagy hajón történő utazással töltöttem az időt.

A Kínai Népköztársaságról szinte közhelyszámba megy mint nagy méretek országáról beszélni, hiszen az ország területe messze meghaladja Európa területét. Egy ilyen kontinensnyi területen mégis viszonylag kevés „konyha” alakult ki, s ezek nem „keveredtek” egymással – újabb elérés Európától –, mert nem volt népvándorlás.

Hagyományosan – az égtájaknak megfelelő elnevezéssel – négy konyhát különböztetnek meg Kinában, s az utazáson alant valamennyit a helyszínen sikerült megkóstolnom a legnagyobb meglepődésemmre és öröömre.

Engedjék meg, hogy egyik kedvencom bemutatásával kezdjem, s ez a mantou, a gőzölt kenyér, amelynek nagyobb narancsra emelkedtető mérete még a „három királyság” idején, valamikor a III. században kapta meg jelenlegi formáját. S egy sajátos egyedül fejlődésen ment át a töltött gőzölt kenyér – romantikus történet szól erről –, amely számomra is a korai, főtés reggelek elmaradhatatlan szereplőjévé vált. A nagyvárosi, például sanghaji nyüzsgésben – étteremben, utcai kifőz-

Utóda árusító „gombócár”. A gőzöltőben készült a finom töltött és töltetlen gombóc, ami önmagában is kitűnő reggeli, főétel és akár nassolni való. Sajnos, Pekingben nem sikerült megtalálnom az éttermet, ahol 600 (!) fajta készítenek.

dékben – éppúgy mindenütt kapható a fűszeres, darált hússal (is) töltött kis gőzölt zsemle, a rou mantou, mint a kis, eldugott faluk piacán.

Reggelire a kínaiak általában hideget esznek, de a gombóc és a rizsnyalék kivétel ké-

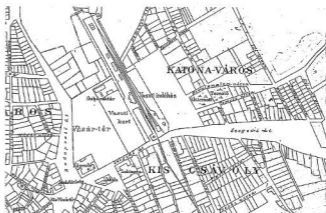
pez ez alól. (A rizsnyalék, amelyet 10-15-ször annyi vízzel több órán keresztül főznek pépessé, leginkább az angolok által kedvelt zabpehelyre emlékeztet. A baszrolóság abban is fellelhető, hogy egyenértékes fogyasztásosán vagy édesen.)

Bivalymalom utca

Aki régi utcaneveibe botlik, néha különlegesekkel, furcsákkal találkozhat. Nem csoda, hisz az utcák spontán kialakulásuk leginkább valami jellegzetességéről, híres lakójáról, különös épületeről stb. nevezik el, hogy minden helybéli tudja, hol keresse, melyikről van szó. Bajának is volt sok ilyen utcaneve, közülük Kicsásvolyban a Bivalymalom utca, amit ma Világos utcának hívnak, és a Rudnay utcától a Barátság térig terjed, s nevét egy bivalyokkal hajtott ún. szárazmalomtól kapta, annak is a „típrómalom” változatától. Feltételezem, hogy éppen ezen a téren állhatott, hisz itt elég hely volt egy ilyen épület részére. Egy, a 19. század végi, évszám nélküli térképen még Bivalymalom utca a Szerb temető északi oldala mellett van feltüntetve. Paul Flach a bajai utcanevek ismertetésénél is szól róla, szerinte az 1875-1885-ös térképeken Büffelműhaggyse néven szerepel a Lichtgasse – Világos utca.

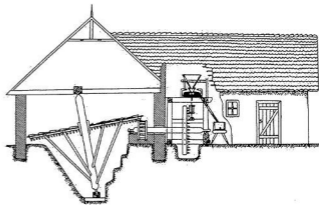
De minek kellett Bajának akármivel is hajtott szárazmalom, mikor a hivatalos nyílvánlatás szerint az 1860-as években a szentiváni határtól Szeremléig 74 dunai malom volt „forgásban”, ahogy a működőket jelölték. Ezek pedig naponta átlag 20 mázsa búzát megőröltek, ami majdnem napi 1500 mázsa. Hát ennyi nem volt elég? Bizony nem, hisz 70-80 km-es kiterzetből hozták ide az őrletni valót, a változó vízállás befolyásolta a teljesítményt, és legkésőbb Erzsébet-napkor téli állásba helyezték a malmokat, s tavaszig nem dolgoztak. Tehát kellett valami biztosíték, hogy ha valakinek szerüksége volt bírten lisztre vagy még inkább darura, ne kelljen a parasztembernek szégyenszenre bolbitva vásárolni. Jól jött akkor egy szélmalom vagy még inkább szárazmalom, amely az időjárástól függetlenül bármikor beindítható és működőképes. Szárazmalomok az ország más pontjain is székáltak – s ez nem túlzás – voltak. Szegeden pl. 1828-ban 36 szárazmalom őrölt, míg a Tiszán 68 vízimalom működött, Cegléden száz volt.

A leggyakoribb változata a *járgányos malom*. Ez két épületből állt. Az egyik hatalmas sátor forma, melyben egy akkora küllős kerék volt – 10-14 m átmérőjű –, hogy két küllő között elfért egy ló vagy ökör, a vontató kerék a föld színéhez közel volt. A befogást úgy tették lehetővé, hogy a meghajtott kereket ferde síkban ki lehetett billenteni. Így a vonójórázgot a kerék küllői közé vezethették és befoghatták, az körbe járva mintegy maga után vonnatta a kere-

ket, illetve küllőt. Szokás volt, hogy a küllőkre egy őrlet helyezték, erre ilt a hajtó. Gyakorlat volt az is, hogy a vonójórázgot maga az őrlet adta kölcsön, ha már elhúzta a kocsi a gabonával ideig, akkor őrülje is meg. A jobbágyvilágban szolgáltatás is volt, a jobbágyok lovai beosztás alapján őrölték az uraság gabonáját. Kisebb-nagyobb fogaskerekek, korongok, tengely adták át a forgó mozgással alakított energiát a munkagépeknek, daráló-őrőlkövelemek, bántoló szerkezeteknek, melyek a sátor mellett egy kisebb épületben voltak elhelyezve. Míg az őrlés folyt, a várakozók meghánytük-vetették a világ dolgát, híreket hoztak, vittek. Mára csak a szarvasi malom maradt meg működőképes állapotban, mint műemlék.

A szárazmalomnak jellegzetes tömegű, szerkezeti épületei voltak a sokszög alakú malomsátorok, amelyek téglá-, kő-, fagerenda pillérekön nyugodtak, nád-, zsindely-, cserépfedéllel. A malomsátor mellett szinte elterjedt kis toldalék épületekben kerültek felállításra különféle munkagépek, lisztelő, daráló, hántoló kőpadok. Némelyikbe még olajító is volt beszerelve, s megvolt a munkarend is, bizonyos napokon őrölték, másokon darálták, vagy az olajítás történt. Ezek a szárazmalomok, de korábban a dunaiak is, „purasztra” őrölték, a korpát odahaza a gazdaságyon szította ki. A visszaemlékezők szerint ezek a malmok sokkal jobb lisztet adtak, mint amit gőz vagy motor hajtott, mert a lassabb őrlés jobb.

Típrómalom

A reggeli szerves része a savanyított zöldség is, vagy a különbözőképpen elkészített tofú (szójajú) és a szójatej. Alkalmilag ügyelnek a helyes arányokra, ami azt jelenti, hogy reggel inkább a *fán* (gabonafélék), egyéb keményfőző gazdag tápanyagok) van túlsúlyban a *caj-jal* szemben (zöldség, hús). De egyébként is átújítja az egészségteljes fogyasztás mértékességét és egyensúlyra törekvés.

Terebess Gábor *Észak-Kína* (Helikon Kiadó, Budapest, 1986) című nagyszerű könyvének bevezetőjében így ír erről:

„Am nem csupán a létfenntartás vagy a gasztronómiai élvezetek miatt foglalkoznak – a kiválólló számára már-már észlelés megállottsággal – az evéssel, hanem mélyregeesen hisznek abban, hogy jó egészséggük az elfogyasztott táplálék fajtájától és mennyiségétől függ. Pontosabban: egészségi állapotuk határozza meg, mit szabad enniük. Az étel erősség. Ha a negatív *jín* és a pozitív *jang* erő egyensúlyja felborul a testben, akkor *jín*, illetve *yang* ételekkel kell ellensúlyozni. Ha pedig egyensúlyban vannak, óvakodni kell attól, hogy egyoldalú *jín* vagy *yang* táplálékú kibilenszük, mert könnyen megbetegszünk. A kínai hagyomány szerint az olajban stült, csípős ételek, zsíros húsook, olajos magvak felhevítenek (*sang huo = jang*), a mungóban, a vízinövények, a rákok lehűtenek (*caj huo = jín*). Az egyensúlyhoz az is hozzájárul, hogy minden étkezésnél megfelelő mennyiségű *fánt* és *cajt* fogyasszanak. E kettő közül a *fán* a fő táplálék, amely jóllakut, a *cajt* másodlagos, amely az ételt csupán ízezzé, élvezetesebbé teszi. Legfontosabb a mértékesség: minden kínai gyerek ismeri a *csi fen pan*, a hetven szeizelég téte gyomor egészségővő (kinek az ísteg, kinek a józan belátás parancsolta) szabályát.”

Megszívleendő gondolatok minnyájunk számára. S a gyakorlat, a látottak is ezt igazolják. Mert egyszerűen a népesség számvál arányos mennyiségű, minden rendű, rangú és ártékvésti kínai étetnek, kifőztek, és más áradék tele vannak – irigylésre méltóan –

védegekkel, elsősorban huzaiakkal, a bizonyos elképzelhetetlen, hogy egy-egy felírt ember ne több figyelt fogyasztson. Másrészt viszont élvezve volt alkalman láni elhízott, kövér embert. A *csi fen pan* szemmel láthatóan működik. (S ebben tapasztalatom alapján az is közrejátszó, hogy a pálcikákkal való ékezés nem a gyors evést, hanem az ízek élvezetét segíti, és a több íz és étel kavalkója hamarabb is eredményez teltségérzetet.)

Úgy gondolom, hogy ahol tisztelem többre teszik a bevett és használt ételreceptek számát, néhez egyet kiemelni. Különösen nehéz, ha olyan tradícióról van szó, mint a kínai, ahol már a Csou-dinasztia idején (i. e. 1050-249) leírták, hogy az őt fe (savanyú, édes, keserű, csípős és a só) harmóniájában rejlik a kínai konyhaművészet lényege.

Kezdjük tehát az alapokkal: a rizzsel. Hozzávalók 5 adaghoz: 50 dkg rizs. A szőrökánálban megmosott – lehetőleg hosszúszerű – rizst egy lábosba tesszük, ráöntünk 1 liter vizet, és 10 percen át duzzadni hagyjuk. Ezt követően amny vizet kell leönteni róla, hogy még kb. 1 cm-nyit magasan álljon a víz a rizs felett. (Szokták úgy is meghatározni, hogy a szakács hátyelkujja eljő ujjpercének magassága a vízszint.) Majd forraljuk fel, s ezt követően egészen kis tűzön, lefedve 10 percig pároljuk, de közben ne emeljük le a fedőt, ne keverjük, s olyan fedőt használjunk, amely megakadja, hogy a gőz a lábosból eltávozzon. Ezt követően a rizs kész, s most már csak a megfelelő *cajt* (hús, zöldség) hűnyzik hozzá...

A kínaiak rendkívül m ódon ügyelnek az ételek elkészítésének bőfokára. Éppen ezért legalább több tucat különböző főzési és sütési eljárat tartanak számon, amelyeket módjuk, időtartamuk az alkalmazott edények alapján különbözőzetnek meg. És amelyek a legszigorúbban igazodnak az elkészítendő étel receptjeihez is!

A leginkább ismert mód a gyorspírtás, amelyet *csao-nak* neveznek. A füstölési előmelegített woicka (használatát fűtőedényben ismerik olvasóink), amelyek szeite izzik az alja, kevés olajat öntenek körbefuttatják a belső felületén, hogy ne ragadjon hozzá később az étel. Majd előbb fűszereket, később zöldségféléket, végül a húsok aprította következik. (Néhány perc ez mindösszesen!) Van, hogy a húst és a zöldségeket külön pírítják, s a befejezésnél pírítják csak össze a fűszerekkel. Gyönyörű és látványos ez a technika, amely körülbelül kétezzer éves múltja tekint vissza. (És nincs az a korokozó, amely ilyen processzust át tudna vészelni, s ennek felismeréséből eredően a sorok frója bárhol és bármikor hajlandó volt megfelelekezni a „belénk kódol” veszélyeztetérel.)

A személyes élményeken túl – eredeti gyűjtési – receptet nem volt alkalman megszerzeni. Az egyik kedvencemet jelentő fűtőt, száított tofust, sertéshúso, zöldpaprikás receptet részleteiben nem sikerült meg tudnom, idehaza pedig az alapanyagokat nem volt szerencsém még beszerezni hozzá. Az elcseszt, azután íthón „visszakarcseszt” receptet alapján természetesen saját magam is elkészítettem néhány ételt, s a következőkben leírt ételét is volt alkalman megkóstolni – az eredeti környezetben és saját készítésében is.

A márványtojás receptjét Cey-Bert Róbert Gyula: *A kínai konyha* címmel (Paginanium Kiadó 2002) csodálatos könyvéből, míg a másik receptet a Kínai Nemzeti Rádió magyar nyelvű adásából vettem át.

Márványtojás

Hozzávalók: 6 friss tojás, 1 teáskanálnyi besztetett csillagáníz, 3 evőkanálnyi szójaszósz, 1 evőkanálnyi kínai fekete tea, só, 1 evőkanálnyi ésszentett gyömbér.

Elkészítés: A tojásokat keményre főzzük, majd kivesszük a vízből, lehűtjük és egy kis kanállal körbetsűggetjük, hogy a héja megpedezzen. Tegyük vissza a lábosba, öntsünk rá friss vizet, és adjuk hozzá a szójaszósz, a sót, a gyömbért és a fekete teát (és a csillagánízt). Forraljuk fel, majd kis lángon főzzük egy óráig. Hagyjuk kihűlni a levében. Tálalás előtt szűzjük le a lejt.

Sertéshorda vagy sertésoldalas

Hozzávalók: sertéshorda vagy oldalas, hagyma, gyömbér, olívaolaj és húsvés, só, cukor, bors, szójaszósz, ecet, kínai rizspálinka (vodkaival helyettesíthető).

Először felvágjuk a sertéshordát három centiméteres darabokra. Finomra felkockázzuk a hagymát, és szálcokra vágjuk a gyömbért. A hagyma egy részével és a gyömbérel, valamint a sóval és a kínai rizspálinkával 30 percig pácoljuk a húsdarabokat.

Egy wokban felforrasztjuk az olívaolajat, beleteszük a megmaradt hagymát, gyömbért, picit összekeverjük, belerakjuk a sertéshorda darabokat, a szójaszósz, és jól felöntjük húsvéssel, hogy ellegyje. Amikor felforrt, habját leszűzjük, majd a maradék fűszereket is beleteszük. Utána takaróka állítjuk a tűzhelyet, a wokot lefedve egyen tűzön főzzük a húst még egy óráig. Aztán levesszük a fedőt. Ha a hús nem elég piros, több szójaszószot öntünk hozzá. Ha elég puha és a szíze is megfelelő, kivesszük a húst tányérra, és tovább főzzük a mártást erős tűzön. Amikor sűrűvé válik, picit szeizmolajat és (boc)ecetet is adunk hozzá. Majd elszűzük a tűzhelyet, és ráöntjük a mártást a sertéshordára. Kötetként rizs javasolnánk.

Dr. Pozár László

Kedvenc dél-kínai ebédem: sertéshús, száított tofú, némi chili és egyéb – számomra nem felismerhető – fűszerek

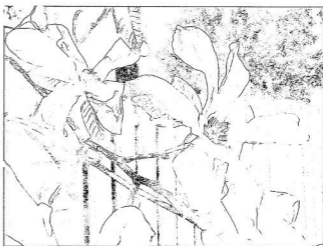
Védendő védtelenek: a japán liliumfa

Sorozatunk júniusban bemutatásra kerülő növényére városunk egyik családi háznak kertjében figyeltünk fel. Először talványással a kerítésen is átnyúló, látványosan piroszó termések sokasága kellette fel érdeklődésünket, majd úgy gondoltuk, megvárjuk az idei tavaszi virágzást, és akkor számolunk be olvasóinknak a Vasvári Pál utcában látható japán liliumfáról (*Magnolia kobus*) és a liliumfafélék (*Magnoliaceae*) ősi családjáról.

A nemzetséget, amelybe a liliumfák (más néven magnóliák) is tartoznak, Pierre Magnolról (1638-1715), a montpellier-i botanikus kert igazgatójáról nevezték el. A biológiában egyébként nem ritka, hogy személynevekből tudományos elnevezéseket képeznek. A *Magnolia* növénynemzetség a legújabb záratermők közé tartozik. A harmadkor végéig Európában – így Magyarországon – is megtalálható volt, de a jégkorszakok alatt Délkelet-Ázsiába és Észak-Amerikába szorult vissza, ahol ma még mintegy 80 faja él.

Hazánkban a háború idején tönkrement parkokból szinte teljesen eltűntek az idősebb liliumfák. Csak az utóbbi időkben kezd a díszcserje ismét jobban elterjedni – igaz, most inkább kiskertekben és belső udvarokban. Baján is egyre többfelé látni ezeket a szépen virágzó bokrokat, kisfákat.

A liliumfák hazai képviselői a humuszos, tápanyagokban gazdag, kissé savanyú talajokat kedvelik. Védett, nem fagyos helyre ültessük őket, mert a tavaszi fagyok tönkrethetik a virágokat. Virágzó-

A japán liliumfa virágai

si idő szerint két csoportba oszthatók a liliumfák: vannak lombfakadás előtt és vannak lombfakadás után virágzó fajok. A lombfakadás előtt virágzó közé tartozik a japán liliumfa eredeti hazája Japán és Korea. A magyarországi klímát jól bírja, ezért sokfelé ültetik.

A növény élete során kisebb fűv terebélyesedhet. Illatos, fehér virágaival tavaszi kertek pompás díszé. Nálunk is rendszeresen terem. Ennek egyetlen előfeltétele, hogy a virágok ne fagyjanak el. Magjai csíráképesek, tehát magról is szaporítható, de elterjedtebb a bujtással történő vegetatív szaporítás.

Legismertebb liliumfánk a *Magnolia x soulangiana* két távolkeleti faj keresztezéséből Nyugat-Európában születt. Színárnyalatai a fehértől a lilág változnak. Terebélyes cserje, amely 3-6 méter magas, többtörzsi fűvé fejlődhet. Ez a faj is hoz termést, de jóval kevesebbet, mint az előző. A *Magnolia x soulangiana* szorban nem érdemes magról szaporítani, mert hibrid faj, és a magoncok nem lesznek olyan szép nagyvirágúak. Ezt is bujtással szaporítják.

Már lombfakadás után – májustól júniusig – virágzik a kínai vagy bíbor liliumfa (*Magnolia liliflora*), amely többől sokszorosán elágazó bokor, felálló bíborvörös virágokkal.

A hazai kertekben, parkokban az itt felsoroltaknál természetesen jóval több liliumfa faj is megtalálható. A környezeti igé-

nyükölés és szaporításukhoz kapott jó tanácsokért dr. Pulics Juliánának, az Egyetemi Fűvészkert (Szeged) vezetőjének tartoznak köszönettel.

Dr. Nebojszki László és Schmidt Antal

BAJAI HONPOLGÁR

Megjelenik minden hónap első napján
ISBN 1416-4469

Főszerkesztő:
Bálint László

A szerkesztőbizottság tagjai:
Bálint Anikó, Bálint Tibor, dr. Dániel József,
Jász Anikó, Kothencz Kelemen, Kovács Zita,
dr. Laki Ferenc, dr. Mayer János,
dr. Nebojszki László, Schmidt Antal

Lapalapító és kiadó:
Újvárosi Általános Művelődési Központ

Postacím:
6500 Baja, Oltványi Imre u. 14.
Telefon: 79-325-599

Fenntartó:
Bajai Honpolgár Alapítvány

Az alapítvány számlavezető bankja:
OTP Bank Nyrt. Bajai Filófia
Szám száma: 11732033-20030119

Nyomdai munkák:
Arcalet Nyomda Kft.
Baja, Anikó u. 15. Tel.: 79-428-944

KÉZIRATOT, FÉNYKÉPET NEM ŐRZÜNK
MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.

A liliumfa érdekes termése